

Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

Фізеші О.Й.

**ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ
З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Навчально-методичний посібник
для студентів освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 013 Початкова освіта
(денної та заочної форми навчання)

Мукачево - 2020

УДК 37.026(078)

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною
радою Мукачівського державного університету
протокол № 3 від 21 жовтня 2019 р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри педагогіки
дошкільної та початкової освіти
протокол № 2 від 24 вересня 2019 р.*

Рецензент

Кобаль В.І. - кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи Мукачівського державного університету

Ф50

Фізеші О.Й. **Теорія та методика виховання з методикою викладання у вищій школі:** навчально-методичний посібник для студентів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 013 Початкова освіта (денної та заочної форми навчання). Мукачево: МДУ, 2019. 76 с. (3,8 др.арк.)

Навчально-методичне видання вміщує матеріали для підготовки магістрантів до викладання навчальної дисципліни «Теорія та методика виховання» у закладах вищої освіти з метою їх ознайомлення зі специфікою викладання курсу, його змістом, формами та методами викладу окремих тем.

Рекомендовано для магістрантів педагогічних закладів вищої освіти, викладачів, вчителів загальноосвітніх шкіл, а також для тих, хто цікавиться питаннями освіти та педагогіки.

© Фізеші О.Й., 2020

© МДУ, 2020

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Завдання методики викладання «Теорії та методики виховання» у вищій школі	5
2. Зміст курсу «Теорія та методика виховання»	6
2.1. Витяг з навчально-тематичного плану курсу	7
2.2. Зміст лекційного матеріалу:	
Тема 1. Сутність процесу виховання. Процес виховання як система	8
Тема 2. Закономірності та принципи виховання	12
Тема 3. Зміст виховання	18
Тема 4. Методи виховання, їх класифікація та характеристика	26
Тема 5. Форми виховання. Колектив як форма виховання	33
Тема 6. Робота класовода	39
Тема 7. Місце і роль сім'ї у вихованні	46
Тема 8. Виховна робота з педагогічно занедбанними дітьми	49
3. Форми навчання курсу «Теорія та методика виховання»	53
4. Методичні аспекти викладання тем з курсу «Теорія та методика виховання»	58
4.1. Методичні рекомендації до викладання окремих тем курсу	60
4.2. Контрольні питання з курсу «Теорія та методика виховання з методикою викладання у вищій школі»	68
Список рекомендованих джерел	72

ВСТУП

З метою забезпечення фахової підготовки магістрантів спеціальності 013 Початкова освіта до їх майбутньої професійної діяльності введено вивчення навчального курсу «Теорія та методика виховання з методикою викладання у вищій школі». Цілеспрямоване системне забезпечення психолого-педагогічної підготовки науково-педагогічних кадрів для закладів вищої освіти I-II та III-IV рівнів акредитації сприятиме формуванню управлінської, організаторської, освітньої компетентності майбутнього фахівця.

Мета курсу – ознайомити магістрантів з особливостями викладання курсу «Теорія та методика виховання» у закладах вищої освіти, його змістом, формами та методами викладу основних тем цього розділу педагогіки.

У процесі викладу курсу передбачено різні види освітньої діяльності: активне слухання, участь у діалогах і дискусіях під час лекцій, спостереження занять з різних розділів педагогіки, розробки тексту лекцій з окремих тем, програвання та аналіз педагогічних ситуацій, їх моделювання, робота з першоджерелами, виконання творчих завдань, виготовлення наочного матеріалу. Вивчення курсу сприяє оволодінню

знаннями:

- основних понять теорії та методики виховання;
- про зміст курсу «Теорія та методика виховання» у ЗВО, його структурними компонентами;
- про особливості процесу виховання, його закономірностями та принципами;
- про методи та організаційні форми виховання, їх класифікацію та характеристики;
- видами, формами та методами діагностики;

вміннями:

- складати навчальні програми з дисциплін;
- планувати проведення різних видів навчальних занять;
- проводити навчальні заняття (лекції, семінарські/практичні);
- здійснювати контроль та діагностику навчальних досягнень студентів;
- організовувати позааудиторну роботу зі студентами з вивчення дисципліни.

1. ЗАВДАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ «ТЕОРІЇ ТА

МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ» У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Методика викладання «Теорії та методики виховання» являє собою синтез теоретичних знань і практичного досвіду. Вона досліджує процес вивчення педагогіки як єдність змісту, форм і методів виховання, особливостей діяльності викладача і студентів. Методика викладання «Теорії та методики виховання» концентрує свої зусилля на обґрунтуванні принципів і правил навчання, його форм і методів з метою забезпечення високого рівня професійної підготовки майбутніх викладачів. У своєму становленні методика викладання «Теорії та методики виховання» проходить ті ж етапи свого розвитку, що й інші педагогічні науки: пояснювальну і творчу. На першому етапі методика зосереджує свої зусилля на виявленні особливостей процесу навчання «Теорії та методики виховання», обґрунтуванні принципів, змісту, методів і форм організації навчального процесу з педагогіки. Потім, на основі значного нагромадження фактів і їхнього теоретичного обґрунтування, методика викладання «Теорії та методики виховання» концентрує свої зусилля на дослідженні закономірностей навчання та розробляє ефективні шляхи керування навчальним процесом з метою досягнення високих результатів у професійній підготовці викладача. Провідні завдання методики викладання «Теорії та методики виховання»:

- розробка оптимального змісту курсу, шляхів поєднання основного і спеціального курсів педагогіки з метою вдосконалення професійної підготовки вчителів;
- забезпечення досягнення майбутніми вчителями якісно нового рівня у засвоєнні знань з педагогічних дисциплін, розуміння ними оптимальних шляхів поліпшення освітнього процесу.
- відбір і систематизація форм, методів і прийомів навчання майбутнього педагога з метою озброєння студентів навичками й уміннями організації освітньої роботи в школі й інших освітніх установах;
- формування професійно-педагогічної спрямованості майбутніх учителів, вивчення передового досвіду, розробка рекомендацій щодо майбутньої професійної діяльності.
- спонукання майбутніх учителів до педагогічної творчості, допомога їм в узагальненні і поширенні відповідного досвіду, залучення студентів до узагальнення передового педагогічного досвіду в процесі вивчення курсу педагогіки.

2. ЗМІСТ КУРСУ «ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ»

Тема 1. Сутність процесу виховання. Процес виховання як система. Виховання як процес цілеспрямованого формування особистості. Компоненти виховного процесу. Особливості процесу виховання.

Тема 2. Закономірності та принципи виховання. Закономірності процесу виховання. Загальна характеристика принципів виховання та шляхів їх реалізації.

Тема 3. Зміст виховання. Ціннісний підхід у визначенні змісту виховання. Реалізація основних напрямів національного виховання: мета, завдання, зміст, шляхи реалізації.

Тема 4. Методи виховання, їх класифікація та характеристика. Поняття про методи виховання. Класифікація методів виховання: методи формування свідомості особистості; методи організації діяльності; методи стимулювання поведінки і діяльності особистості; методи самовиховання.

Тема 5. Форми виховання. Колектив як форма виховання. Поняття про форми виховання, їх класифікація. Виховні функції учнівського колективу. Педагогічне керівництво процесом формування колективу. Особливості саморозвитку особистості в колективі.

Тема 6. Робота класовода. Функції класовода. Напрямки і форми роботи. Позакласна та позашкільна робота з учнями. Робота класовода з організації та проведення позакласної виховної роботи. Педагогічне спілкування, його функції. Структура, види, стилі спілкування.

Тема 7. Місце і роль сім'ї у вихованні. Сім'я як соціально-педагогічне середовище. Форми і методи роботи вчителя з батьками учнів. Чинники ефективності взаємодії вчителя з батьками учнів.

Тема 8. Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми. Соціально-педагогічні причини появи важковиховуваних дітей. Принципи, шляхи і засоби перевиховання. Напрямки та етапи виховання педагогічно занедбаних дітей.

2.1. Витяг з навчально-тематичного плану курсу

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					Заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		Л	П	лаб	СРС		Л	П	лаб	СРС
Змістовий модуль 1. Теорія та методика виховання										
Тема 1. Сутність процесу виховання. Процес виховання як система	15	4	2	-	9	19	2	-	-	17
Тема 2. Закономірності та принципи виховання	13	2	2	-	9	19	2	-	-	17
Тема 3. Зміст виховання	15	4	2	-	9	19	2	-	-	17
Тема 4. Методи виховання, їх класифікація та характеристика	15	4	2	-	9	19	2	-	-	17
Тема 5. Форми виховання. Формування колективу, його вплив на виховання особистості.	17	6	2	-	9	19	2	-	-	17
Тема 6. Робота класовода. Педагогічне спілкування	15	4	2	-	9	19	2	-	-	17
Тема 7. Місце і роль сім'ї у вихованні	13	2	2	-	9	19	2	-	-	17
Тема 8. Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми	13	2	2	-	9	17	-	-	-	17
Контрольний захід	4		2	-	2	-	-	-	-	-
Екзамен	30			-		-	-	-	-	-
Всього:	150	28	18	-	74	150	14	-	-	136

2.2. Зміст лекційного матеріалу

(в основу лекційного матеріалу покладено матеріали підручника автора «Педагогіка: Основи педагогіки. Дидактика. Теорія та методика виховання. Школознавство» (Київ, 2014), рекомендованого МОН України)

ТЕМА 1. ПРОЦЕС ВИХОВАННЯ

1. Теорія виховання як навчальна дисципліна. Основні категорії.
2. Процес виховання як система.
3. Особливості виховного процесу.

1. Теорія виховання як навчальна дисципліна. Основні категорії.

Теорія виховання покликана озброїти вихователів професійними знаннями, педагогічними навичками й уміннями та практичним досвідом організації виховної роботи.

Теорія виховання виконує дві основні функції: теоретико-пізнавальну і нормативно-практичну. Перша функція свідчить, що теорія виховання є галуззю педагогічної науки, яка покликана досліджувати теоретичні проблеми організації та проведення виховної роботи, висвітлювати основні закони та закономірності виховання, обґрунтовувати цілі, ідеали, зміст виховання, озброїти вихователів теоретичними знаннями щодо сучасної технології виховання в конкретних навчально-виховних системах, надати процесу виховання державно-патріотичного і професійного характеру. Друга функція спрямована на озброєння вихователів конкретними практичними знаннями, навичками та вміннями, методиками організації та проведення як загальних виховних заходів у масштабі навчально-виховних систем, так і конкретних. Не маючи теоретичних знань про процес виховання, не володіючи практичними методами та формами його проведення, жоден вихователі не зможе успішно розв'язувати виховні проблеми.

Провідними та найширшими категоріями теорії виховання є виховання, самовиховання, перевиховання.

Виховання є процесом підготовки людини до сьогоденної та майбутньої життєдіяльності. Педагогічна категорія «виховання» живається в чотирьох значеннях:

- *у широкому соціальному* – це виховний вплив на людину всього суспільства і всієї дійсності, який має не лише позитивну спрямованість. Адже, дійсність містить конфлікти і протиріччя;

тому особистість набуває не тільки позитивного соціального досвіду, але і негативного;

- у *широкому педагогічному* – це виховна діяльність різних освітньо-виховних систем, які керуються педагогічними теоріями;
- у *вузькому педагогічному* – це цілеспрямована виховна діяльність педагога з метою досягнення певних виховних цілей;
- у *гранично вузькому* – це розв'язання педагогом конкретної індивідуальної проблеми виховання або перевиховання.

Виховання – це процес цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вихователя і вихованця, під час якої відбувається вплив на свідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадянських і професійних рис. Із цього визначення зрозуміло, що об'єктами виховного впливу є: свідомість вихованця, його мотиваційна, емоційно-чуттєва і вольова сфери, навички та звички вихованої поведінки в умовах повсякденної та професійної діяльності, самовдосконалення.

Основним смислом і провідною ідеєю всієї виховної роботи має бути формування і постійний розвиток у вихованців мотивації до творчого самовдосконалення позитивних рис своєї особистості й нівелювання негативних. *Самовиховання* – це свідомо діяльність, спрямована на якнайповнішу реалізацію вихованцем себе як особистості, в основі якої лежить мотивація самовдосконалення.

Сучасні умови розвитку суспільства в багатьох випадках спричинили до збільшення важковиховуваних вихованців, які не піддаються звичайному впливу педагогів та батьків, критично ставляться до виховних зусиль та намагаються діяти на основі «власної моралі», хибних цінностей, норм і правил поведінки. Ці вихованці ще не скоїли правопорушень, але вони потенційно, тобто морально і психологічно, готові до цього. *Перевиховання* – це спеціальний вид педагогічної діяльності педагогів і учнів, спрямований на подолання недоліків їх особистості, розвиток наявних у неї позитивних якостей і формування на цій основі нових, суспільно значимих корисних рис і властивостей.

Вищевикладене свідчить про те, що предметом виховного впливу має бути особистість вихованця з усіма її складовими: біологічними, психічними та соціальними. На цьому базуються основні напрями виховання: трудове, національне, розумове, моральне, екологічне, естетичне, фізичне тощо.

2. Процес виховання як система. Процес виховання – це динамічне складне педагогічне явище, яке відбувається на основі цілеспрямованого й організованого впливу вихователів, соціального середовища на розум, почуття, волю вихованця з метою формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості. І. П. Підласий подає моделі систем процесу виховання в сучасній теоретичній педагогіці, побудовані за критеріями: цілей і завдань, змісту виховного процесу, взаємодії вихователів і вихованців, застосовуваних методів і форм виховної діяльності, послідовності етапів (стадій) розвитку процесу в часі тощо. Розглянемо деякі з них. *За цільовим критерієм* структура виховного процесу є сукупністю (послідовністю) завдань, на вирішення яких спрямований процес. *За критерієм послідовності етапів* і відповідних педагогічних дій структура виховного процесу має ряд стадій: 1) ознайомлення із загальними нормами і вимогами; 2) формування відносин; 3) формування поглядів і переконань; 4) формування загальної спрямованості особистості. *За критерієм зв'язку і залежностей між компонентами* передбачається така послідовність організації виховного процесу: 1) проектування, що включає визначення мети і конкретних завдань виховання; 2) організація матеріальної (трудової, природоохоронної), суспільної (колективної, організаційно-управлінської, комунікативної), духовної (емоційно-почуттєвої, пізнавальної, ціннісно-орієнтованої) діяльності; 3) регулювання міжособистісного спілкування і його корекція в процесі основних видів діяльності вихованців; 4) контроль і підбиття підсумків, встановлення співвідношення між одержаними і запланованими результатами, аналіз досягнень і невдач.

Цільовий компонент. Мета як компонент виховання має стрижневе значення, є вихідним пунктом теорії та практики виховання, безпосередньо стосується всіх учасників цього процесу, визначає напрями виховної роботи в різних освітньо-виховних системах, зумовлює принципи, зміст, організацію, методи й форми виховної роботи тощо. *Емоційно-мотиваційний компонент* процесу виховання має також велике значення. Формування мотивів та на їх основі мотивації творчого самовдосконалення. Глибокі, міцні, емоційно забарвлені мотиви забезпечують ефективність виховних заходів. *Змістовий компонент* – це зміст виховання, під яким розуміється сукупність уявлень, понять, суджень і цінностей, якими збагачуються вихованці. Зміст виховного процесу зумовлений цілями та інтересами конкретної діяльності, формуванням громадянина України із загальнолюдськими цінностями. Зміст має відповідати загальній меті виховання – формуванню гармонійно

розвиненої і суспільно активної особистості з науковим світоглядом, високим моральним потенціалом, яка бажає і вміє працювати для блага України, духовно багатой та фізично досконалої. Змістом *процесуального компонента* є організація практичної виховної роботи. Процес виховання відбувається так: залучення вихованців до системи відносин всіх суб'єктів виховання; набуття і вдосконалення комплексу духовних, професійних, національних і загальнолюдських цінностей; практичне оперування ними в повсякденній поведінці вихованця та закріплення їх на підсвідомому рівні; ефективний вплив цієї поведінки на результати життєдіяльності, визначення життєвих настанов і орієнтирів; формування і розвиток мотивації постійного самовдосконалення. Вихователь, усвідомивши мету виховання, визначає зміст і методи її здійснення. Основними складовими цього компоненту є принципи, методи, форми, засоби виховання. *Контрольно-регулювальний компонент* посідає важливе місце в процесі виховання. Необхідно чітко визначитися з предметом контролю, методами й формами його здійснення та критеріями оцінки як процесуального і змістового компонентів, так і результативного. В узагальненому вигляді виховний процес оцінюється за його *результативним компонентом*, тобто з точки зору досягнення визначених цілей. Контрольні заходи мають здійснюватися систематично, об'єктивно і всебічно. Такі заходи дають можливість своєчасно вносити необхідні корективи в цей процес, зробити його більш конкретним і змістовним, узагальнити передовий досвід. Виховання має впливати на всі складові особистості вихованця: інтелектуальні, емоційно-вольові, мотиваційні. *Результативний компонент* передбачає оцінку досягнення мети виховання і опанування вихованцями змісту виховання, набуття ними навичок, звичок і вмінь моральної поведінки, їх впливу на повсякденну діяльність. До результатів виховного процесу відносять: сформованість провідних якостей особистості вихованця; систему моральних знань, навичок, умінь і звичок та ціннісних орієнтацій вихованця; конкретні дії та вчинки вихованця, їхній вплив на результати його діяльності, виконання певних обов'язків; психологічну і духовну готовність вихованця до повноцінної творчої життєдіяльності; всебічний і гармонійний розвиток особистості вихованця, узгодженість його дій з його переконаннями, життєвими настановами та суспільними вимогами; активну життєву настанову й орієнтацію на досягнення суспільно значущих успіхів у майбутньому тощо.

Знання й осмислення основних компонентів моделі виховного процесу дають змогу вихователю глибше зрозуміти сутнісну характеристику

виховання як педагогічного процесу і визначити науково обґрунтовані підходи до його практичного здійснення.

3. Особливості виховного процесу. Виховання як педагогічна категорія має три суттєвих ознаки: *цілеспрямованість*, яка передбачає наявність певного взірця, соціально-культурного ідеалу, відповідність процесу виховання певним соціально-культурним цінностям, наявність певної системи організованих виховних впливів; *гуманність*, яка передбачає орієнтацію у вихованні на загальнолюдські цінності; *цілісність, неперервність і тривалість*, тобто виховання має зачіпати всі сфери психіки людини, творчо формувати і всебічно розвивати їх протягом всього життя. Для реалізації цих ознак виховання має бути комплексним, планомірним і організованим. Глибоке і правильне їх розуміння сприяє якійсь організації та ефективності цього процесу.

ТЕМА 2. ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ

1. Загальні закономірності процесу виховання.

2. Принципи виховання.

3. Характеристика принципів виховання.

1. Загальні закономірності процесу виховання. Процес виховання, як специфічний вид соціальної діяльності, підпорядковується певним правилам, має свої закони та закономірності. Вони визначають порядок досягнення цілей і завдань виховання, сприяють ефективному управлінню виховною діяльністю, дають можливість передбачити результати виховної роботи і науково обґрунтувати, гуманізувати та оптимізувати мету, ідеал, зміст, методи й форми виховання українських громадян на сучасному етапі розбудови нашої держави.

Закони виховання дають можливість з'ясувати сутність виховного процесу, відбивають його об'єктивні, внутрішні, суттєві та відносно стійкі зв'язки. В педагогічних працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, А. Бойко, С. Гончаренка, С. Карпенчук, І. Підласого, М. Фіцули, І. Харламова, М. Ярмаченка та інших учених сформульовано багато педагогічних законів. Конкретні прояви законів виховання у процесі виховання визначаються як закономірності виховання, котрі мають об'єктивні, суттєві, стійкі та повторювані зв'язки між складовими компонентами цього процесу і сприяють ефективному його функціонуванню. В загальній педагогіці немає чіткого визначення чи єдиного підходу до обґрунтування загальних закономірностей

виховання. Можна виокремити зовнішні та внутрішні закономірності процесу виховання. *Зовнішні* характеризують залежність виховання від суспільних процесів і умов: соціально-економічної та політичної ситуації, рівня культури в суспільстві, його потреб у відповідних фахівцях, загальноприйнятих і національних виховних ідеалів, цінностей і змісту виховання тощо. Зовнішні закономірності спрямовані на формування особистості вихованця як свідомого українського громадянина і передбачають: розвиток національної гордості вихованця; врахування кращих традицій виховання українського народу; єдності загальнолюдського і національного у вихованні; всебічний розвиток і задоволення духовних і матеріальних потреб вихованців.

Внутрішні закономірності розкривають зв'язки та залежності між компонентами процесу виховання, а саме: це залежність між виховними впливами вихователів та конкретним ставленням вихованців до цих впливів, між ідеалом, метою, змістом виховання та отриманим результатом, між основними складовими цього складного соціально-педагогічного явища. До них належать: єдність навчання, виховання, розвитку і самовдосконалення вихованців як однієї з основних умов гармонійного формування особистості українських громадян; визначальна роль діяльності та спілкування у вихованні, формуванні особистості вихованця; цілісність процесу виховання і взаємозалежність його компонентів, що вимагає необхідності урахування досягнень розвитку сучасної педагогіки і психології у вихованні; залежність результатів виховання не тільки від виховної діяльності, але й від реальних умов, взаємодії вихователів і вихованців в конкретних процесах і ситуаціях, що полягає в необхідності врахування у виховній роботі різноманітних факторів формування особистості вихованця.

2. Принципи виховання. Закони та закономірності виховання діють не безпосередньо, їхня сутність та основні вимоги відбиваються у принципах виховання, які визначають напрям, стратегію і зміст практичних дій вихователів і вихованців. *Принципи виховання* – вихідні положення, що випливають із закономірностей виховання й визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики та організації. Вони стосуються: регулювання різноманітних змістових взаємин учасників виховного процесу, тому що мають суб'єктивний характер; з'ясування провідних тенденцій виховання в українському суспільстві; розв'язання суперечностей процесу виховання та умов досягнення успіхів у навчально-виховному процесі; визначення змісту, методів і форм виховної діяльності тощо. Принципи виховання – це загальні провідні положення, які

визначають мету, ідеали, зміст, методику та організацію процесу виховання. До принципів виховання висуваються такі вимоги: обов'язковість, комплексність, рівнозначність, системність, гуманність, особистісну спрямованість. Принципи виховання становлять струнку систему, їх ефективність проявляється тільки в комплексному та послідовному використанні. Тому вони не застосовуються ізольовано. Узагальнюючи сучасні методологічні та теоретичні підходи до обґрунтування системи принципів виховання, які існують на сьогоднішній день у педагогіці, можна вивести таку систему принципів виховання: цілеспрямованість; суспільна спрямованість, зв'язок із життям; виховання в праці; виховання в колективі та через колектив; гуманізм і демократизм у поєднанні з високою вимогливістю та повагою до особистості вихованця; опора на позитивні якості в колективі та особистості вихованця; наступність, активність, системність і конкретність виховних заходів; поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності; єдність, погодженість і спадковість виховних впливів, зусиль і дій школи, сім'ї та громадськості; оптимізація виховного процесу.

3. Характеристика принципів виховання. Суть *принципу цілеспрямованості* полягає у підпорядкованості всієї виховної роботи загальній меті та ідеалам виховання в українському суспільстві, їх усвідомленні і сприйнятті вихователями та вихованцями, нетерпимості до стихійності у вихованні, забезпечення конкретності та перспективності у виховній роботі. Основні вимоги принципу цілеспрямованості: чітке усвідомлення вихователями цілей і завдань виховання, національно-державної спрямованості всіх виховних заходів і впливів; виховання на кращих традиціях та ідеалах українського народу; надання всьому виховному процесові наукового характеру, конкретності, оперативності, гуманності та змістовності; спрямованість виховної роботи на якісне вирішення завдань, які стоять перед українським суспільством; підпорядкування всієї виховної роботи гармонійному формуванню і всебічному розвитку особистості вихованця, допомога в її самоактуалізації та самореалізації; виховання на загальнонародських, національних і професійних цінностях тощо.

Сутність *принципу суспільної спрямованості, зв'язку із життям* – використання у виховній роботі кращих традицій виховання українського народу, систематичне ознайомлення вихованців із суспільно-політичними подіями у країні та світі, залучення їх до активної участі в суспільному житті освітньої системи та держави. Основні вимоги принципу суспільної

спрямованості, зв'язку із життям: широке ознайомлення вихованців з повсякденним життям і діяльністю українського народу та народів світу; чітка орієнтованість всієї виховної роботи на реалізацію вимог щодо розбудови незалежної України та всебічний і гармонійний розвиток особистості українського громадянина; впровадження у виховний процес кращих традицій, ідеалів і звичаїв виховання українського народу; неухильне проведення державної політики в усіх виховних заходах, їх тісний зв'язок з життям держави та суспільства, конкретних закладів; формування у вихованців інтересу до подій у державі та широке залучення до участі в суспільному житті; спрямованість виховання на подолання апатії, інертності та соціальної відчуженості молоді від тих процесів, які відбуваються у трудових, навчальних та інших колективах; провідною ідеєю цього принципу має бути прищеплення вихованцям почуття громадянства Української держави.

Принцип виховання в праці означає, що формування, розвиток, вдосконалення й самоактуалізація особистості відбуваються в суспільно корисній змістовній діяльності. Основні вимоги цього принципу: формування у вихованців шанобливого ставлення до будь-якої суспільно корисної діяльності; поєднання практичної діяльності вихованців з виховними впливами на них; досягнення свідомого ставлення вихованців до опанування свого фаху й виконання конкретного виробничого завдання; широке застосування на заняттях та інших виховних заходах місцевого краєзнавчого матеріалу; формування у вихованців почуття відповідальності за наслідки власної діяльності, шанування результатів праці інших; заохочення дитячої активності в різних видах діяльності в школі і дома; оптимальна та якісна організація життєдіяльності колективу, його широке залучення до розв'язання внутрішніх господарчих проблем тощо.

Принцип виховання в колективі та через колектив полягає, в тому, що дитячий колектив об'єднує всіх своїх членів спільною діяльністю, формує у них найкращі риси характеру, необхідні для цілеспрямованої та ефективної спільної діяльності, розкриває суспільну значущість і необхідність цієї діяльності. Основні вимоги цього принципу: висування перед колективом чітких перспектив, постановка конкретних змістовних завдань і залучення всіх його членів до їх якісного виконання; вміле керування розвитком колективу, своєчасне розв'язання проблем, які можуть виникати у процесі його розвитку; забезпечення гармонії взаємин між особистістю і колективом; створення активу серед вихованців; тісний зв'язок життя колективу з життям

школи та держави.

Принцип наступності, активності, системності та конкретності виховних заходів стосується як змістового, так і процесуального компонентів процесу виховання. Порушення правил системності та послідовності у вихованні спричиняє набуття вихованцями уривчастих знань, недовершених навичок і вмій гідної поведінки. Реалізація принципу передбачає дотримання таких правил: вивчення та врахування інтересів і потреб вихованців, їх об'єктивний аналіз і своєчасне задоволення; застосування логіки виховного процесу і структурування змісту виховання; цілеспрямоване планування виховних заходів з урахуванням актуальних потреб вихованців, змін у суспільно-політичному й економічному житті України та інших країн; максимальне врахування специфіки школи; чітке виокремлення головного, актуального у виховному матеріалі, його систематизація, узагальнення й усвідомлення вихованцями; вміле врахування особливостей майбутньої діяльності вихованців для їх самовдосконалення; широке впровадження сучасних технологій виховання; систематичне управління самовихованням вихованців тощо.

Принцип оптимізації виховного процесу полягає у продуманому виборі змісту, методів, форм і прийомів виховного впливу, які забезпечують найкращий виховний аспект. Основні вимоги цього принципу: конкретизація цілей і завдань виховання з урахуванням ціннісних орієнтацій українського народу, індивідуально-психічних особливостей вихованців; комплексний підхід до визначення змісту виховання; добір таких методів, засобів та організаційних форм, які дають змогу найбільш успішно вирішувати поставлені завдання за визначений час; створення умов для ефективного вирішення поставлених виховних завдань; раціональне поєднання керування виховною діяльністю вихователів з самовдосконаленням вихованців; оперативне регулювання і коригування перебігу виховного процесу; аналіз отриманих результатів виховання і витрат часу за критеріями оптимальності тощо.

Принцип гуманізму і демократизму в поєднанні з високою вимогливістю й повагою до особистості вихованця ґрунтується на взаєморозумінні й гуманності спільної діяльності вихователів і вихованців, на єдності їхніх інтересів і прагнень. Основні вимоги цього принципу: виховання людяності й доброти, формування гуманних норм і правил етикету; виховання свідомого ставлення до майбутньої діяльності та визначення власного життєвого шляху; дотримання правил

загальнолюдського спілкування; ставлення до людського життя й особистої гідності вихованця як до найвищої цінності тощо.

Принцип опори на позитивні якості в колективі та особистості вихованця вимагає зосередження основної уваги вихователів на позитивних якостях вихованця, їх зміцненні й розвитку з метою творчого вдосконалення. Для цього у вихованців слід формувати віру у власні сили та здібності, розвивати активність, ініціативу і самостійність. Головними методами та прийомами виховання є переконання, приклад, які спираються на позитивну мотивацію досягнення успіхів у майбутньому.

Принцип поєднання комплексного, диференційованого та індивідуального підходів у виховній діяльності полягає у тому, що вихователь, ураховуючи індивідуально-психічні особливості вихованців, повинен застосовувати різноманітні методи та форми виховних впливів як під час планових виховних заходів, так і позапланових.

Принцип єдності, погодженості та спадковості виховних впливів, зусиль і дій школи, сім'ї та громадськості. Єдність виховної діяльності досягається загальним цілеспрямованим підходом всіх категорій вихователів до вирішення виховних завдань. Суть єдності у здійсненні виховного впливу в єдиних підходах до цілей та завдань виховання, єдиних принципах і методах педагогічного впливу, єдиних вимогах і критеріях вихованості.

У відповідності до Наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1243 від 31 жовтня 2011 р. до система принципів виховання доповнена наступними принципами:

Акмеологічний принцип. Вихователь будує виховний процес так, щоб вихованець засвоїв найвищі морально-духовні цінності; створює умови для оптимальної самореалізації підростаючої особистості, розвитку її індивідуальних можливостей і здібностей. Напрями виховної роботи втілюються у відповідних результатах – міцно й органічно засвоєних загальнолюдських і національних цінностях, стратегії життя, яка передбачає постійний рух до здійснення нових, соціально значущих задумів; формування умінь долати труднощі, прогнозувати наслідки своїх учинків; здатності свідомо приймати рішення.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Учасники виховного процесу є рівноправними партнерами у процесі спілкування, уважно ставляться до поглядів один одного, визнають право на відмінність, узгоджують свої позиції. Вихователь уникає жорстких приписів, не ставиться до вихованця як до пасивного об'єкта своїх впливів; зважає на його психічний стан, життєвий

досвід, систему звичок і цінностей; виявляє емпатію, вдається до конструктивних та продуктивних виховних дій; схильний до творчості та педагогічної рефлексії.

Принцип превентивності. Держава, соціальні виховні інститути та громадські об'єднання здійснюють профілактику негативних проявів поведінки дітей та учнівської молоді, допомагають їм виробити імунітет до негативних впливів соціального середовища. При цьому має бути забезпечена система заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру з формування позитивних соціальних настанов, запобігання вживанню наркотичних речовин та різному прояву деструктивної поведінки, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків.

Принцип технологізації. Виховний процес передбачає науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з психологічними механізмами розвитку особистості та ведуть до кінцевої мети виховання.

ТЕМА 3. МЕТА ТА ЗМІСТ ВИХОВАННЯ

1. Поняття про мету виховання. Умови та фактори визначення цілей виховання.

2. Зародження та розвиток ідеї про всебічний та гармонійний розвиток особистості.

3. Чинники сучасного виховання.

4. Основний зміст сучасного національного виховання.

1. Поняття про мету виховання. Умови та фактори визначення цілей виховання. Цілеспрямованість – найважливіша характеристика виховання, що означає обґрунтовану послідовність цілей виховання, постійне коригування виховних дій. *Мета виховання* – це наперед визначені результати в розвитку й формуванні особистості, яких намагаються досягти в процесі виховної роботи. У межах однієї виховної системи мета виховання завжди одна, завдань, які нею визначається, – багато. У педагогіці прийнято конкретні цілі виховання називати завданнями виховання. Мета і завдання зіставляються як ціле і частина, система і її компоненти. За своїм змістом цілі виховання – це соціальна ідея, сформульована суспільством на певному етапі його розвитку.

Виховні орієнтири передбачають залучення учнів до різних форм творчої та суспільно корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної, що організуються в позакласний час. Метою основних орієнтирів виховання є створення цілісної моделі виховної системи на основі громадянських та загальнолюдських цінностей як орієнтовної для проектування моделей виховних систем у загальноосвітніх закладах України. Змістове наповнення основних орієнтирів виховання передбачає формування цінностей і ставлень особистості до себе і людей, суспільства і держави, природи і здоров'я, праці та мистецтва.

Метою виховання є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу.

У процесі привласнення особистістю вироблених людством морально-духовних цінностей коригується її мотиваційна, когнітивна та діяльнісна сфери. Сучасна психолого-педагогічна наука вважає джерелом мотивації вчинків людини, її поведінки систему та ієрархію внутрішніх цінностей. У психічно здоровій людини ця система має три рівні: на нижчому рівні – особисті та матеріальні цінності (власні потреби, задоволення); на середньому – культурні цінності (мистецтво, наука, загальнонародні надбання, правопорядок); на вищому – духовні цінності (ідеали, ціннісні настанови, обов'язок перед суспільством). Загальній меті виховання підпорядковується спеціально спроектована система супідрядних, поетапно конкретизованих цілей за напрямками виховання, сконцентрованих на вихованні цінностей природи, культури, соціальних цінностей та особистісних цінностей.

Історія суспільного розвитку свідчить, що цілі виховання не можна придумати або висунути безпідставно. У формуванні цілей відображається багато об'єктивних причин. Зокрема, визначальним фактором завжди є *ідеологія і політика держави*. Не існує жодної держави, навіть найбільш демократичної, у якій би цілі виховання в школі не спрямовувалися на зміцнення вже складених суспільних відносин, були відірвані від політики й ідеології пануючого класу. Останнім часом у світовій педагогіці панує ідея незалежності виховання від політики і ідеології. Її прихильники вимагають виведення цілей і завдань виховання із загальнолюдських законів життя,

потреб, прав і свобод людини. Людина не повинна розглядатися як засіб для досягнення мети, бо саме вона є цією метою.

Важливе значення мають і *потреби суспільства*. Мета виховання виражає потребу в підготовці підрастаючого покоління до виконання суспільних функцій, яка назріла історично. Багато виховних систем зазнало краху саме тому, що не враховували реалій життя, сприймали бажане за реальне, сподіваючись шляхом виховання удосконалити життя людей.

Потреби суспільства визначаються *рівнем розвитку продуктивних сил і характером виробничих відносин*. Тому ціль виховання визначається ним і змінюється разом з продуктивними силами та виробничими відносинами. Цей зв'язок можна проілюструвати на прикладі змін соціально-економічних формацій, зумовлених різними типами виробничих відносин між людьми: первіснообщинної, рабовласницької, феодальної, капіталістичної, посткапіталістичної, індустріальної та постіндустріальної. Отже, рівень розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, властивих кожній суспільно-історичній формації, є основним фактором, що визначає мету і характер виховання в суспільстві.

Крім того, на визначення виховних орієнтирів значно впливають й інші фактори: темпи науково-технічного прогресу, економічні можливості суспільства, рівень розвитку педагогічної теорії, можливості освітніх установ, педагогів тощо.

2. Зародження та розвиток ідеї про всебічний та гармонійний розвиток особистості. Найвище призначення виховання – сформувати досконалу людину. Ідеали досконалої особистості у різних народів дуже схожі. Вони включають розум, красу, працелюбність, високі моральні якості, фізичну силу, витривалість, тобто ті якості, які характеризують всебічно і гармонійно розвинену людину. Поняття *всебічний розвиток* означає розвиток людської особистості з усіх боків, всесторонньо; поняття *гармонійний* – гармонію усіх сторін, їх пропорційність, погоджену єдність.

Ідея гармонійного розвитку тілесної і духової краси зародилася в античній філософії. Ще Аристотель акцентував увагу на вихованні мужності й витривалості, поміркованості й справедливості, високої інтелектуальної і моральної чистоти. Педагоги-гуманісти епохи Відродження Ф.Рабле, М.Монтень до змісту всебічного розвитку вносили культ тілесної краси, насолоду мистецтвом, музикою, літературою. У соціалістів – утопістів Т.Мора, Т.Компанелли ідея всебічного гармонійного розвитку отримує нову спрямованість. Вони вперше висунули питання про включення до процесу

всебічного гармонійного розвитку особистості праці, поєднання виховання і праці. Французькі просвітники К.Гельвецій і Д.Дідро цю ідею обмежували розумовим і моральним розвитком, не пов'язаним з працею. Поява соціально-економічних передумов для всебічного формування особистості пов'язана із становлення заснованого на машинному виробництві суспільства, яке довело диференціацію виробничої діяльності до крайнощів – різко розмежували працівників розумової і фізичної праці. Уперше спробував подолати таке розмежування англійський володар паперопрядильної фабрики Роберт Оуен. Він вважав, що основним засобом подолання повинен бути одночасний розвиток інтелектуальних і фізичних сил особистості, її моральне та естетичне формування. Досягнути цього можна шляхом поєднання навчання та виховання з продуктивною працею.

Всебічне й гармонійне виховання не має розумної альтернативи, тому й зараз воно залишається єдиним ідеалом, єдиною метою сучасної вітчизняної та зарубіжної школи.

3. Чинники сучасного національного виховання. Першим і найважливішим чинником виховання є *сім'я*, яка стоїть у центрі глобальних економічних, політичних та культурних змін, які відбуваються у державі і являється тією найменшою клітиною у житті суспільства, його основою, яка через власну культуру, мову, цінності виявляє значний вплив на виховання підростаючого покоління. Другим важливим чинником є *школа*, яка сьогодні покликана, в першу чергу, стати осередком виховання, самовизначення і самореалізації кожної особистості. В освітньому процесі головний акцент має переноситись із засвоєння певної кількості знань на виховання особистості з урахуванням її унікальної природи, і вже на цій основі формувати у неї моральні цінності, творчу і самотворчу діяльність. Успішність виховання школярів великою мірою залежить від *особистості вчителя*, який повинен володіти високими моральними якостями, ґрунтовними знаннями, педагогічними технологіями, здатністю отримувати додаткові знання, необхідні для практичної діяльності. Критеріями педагогічної культури є визнання особистісних пріоритетів та інтересів дитини; усвідомлення гуманістичних цінностей педагогічної професії, емпатія, готовність до морального вибору, тактовність, вольова регуляція, дотримання норм учительської етики, уміння рішуче діяти у конфліктних ситуаціях. Водночас несприятливими чинниками, які гальмують процес виховання підростаючого покоління є брак знань, педагогічного досвіду, низький рівень життя, егоїзм, невизначеність сфери етичних взаємин вчителів, розбіжності у декларованих

цінностях та цінностях життя, пріоритет особистісного перед професійним, порушення етичних норм тощо. Виховання дітей як в сім'ї, так і в школі повинно враховувати індивідуальні здібності і нахили, здійснюватись рідною мовою, в атмосфері доброзичливості і взаєморозуміння, з опорою на народні і сучасні педагогічні надбання, національну і світову культуру, вселюдські і національні моральні цінності.

Важливим чинником у вихованні дітей виступають і *соціальні інститути* (позашкільні заклади, психологічні служби, інститути підвищення кваліфікації педагогічних працівників тощо), які виступають суб'єктами виховання дітей і дають змогу покращувати та корегувати виховання школярів.

Взаємодія всіх учасників виховного процесу забезпечує педагогічні умови ефективного виховання школярів. Можна виділити суспільні, культурні, педагогічні та родинні умови виховання у молодших підлітків. До *суспільних умов* можна віднести вплив державної політики, Конституції і основних законів, суспільних пріоритетів, соціального становища родини, інформативного оточення. *Культурні умови* включають: врахування особливостей національного менталітету, історії народу, його світогляду, ставлення до духовної спадщини зокрема мистецтва, релігії, різноманітної творчої і добродійної діяльності. *Педагогічні умови* повинні враховувати особливості впливу школи, сім'ї і соціальних інститутів. Створення необхідних умов на рівні школи передбачає визначення мети виховання, створення навчальних і виховних програм, спеціальну підготовку вчителів, організацію педагогічної і психологічної допомоги сучасній родині у вихованні підростаючого покоління. *Родинні умови* передбачають рівень вихованості самих батьків, ступінь їх готовності до виховання власних дітей, вибір доцільного педагогічного впливу, спосіб родинного життя, традиції, проектування життє- і самотворення кожного члена родини, а також особисті якості, світоглядні позиції, життєвий досвід і можливості самореалізації.

4. Основний зміст сучасного національного виховання. Сучасний зміст виховання дітей та учнівської молоді в Україні – це науково обґрунтована система загальнокультурних і громадянських цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, праці, природи, мистецтва, самої себе. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власне ставлення:

Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави виявляється у патріотизмі, правосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин. Патріотизм виявляється в любові до Батьківщини, свого народу, турботі про його благо, сприянні становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовності відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею, повазі до українських звичаїв і обрядів, усвідомленні спільності власної долі з долею Батьківщини, досконалому володінні українською мовою. Розвинена правосвідомість виявляється в усвідомленні особистістю своїх прав, свобод, обов'язків, свідомому ставленні до законів та державної влади. Політична культура – це політична компетентність (наявність знань про типи держав, політичні організації та інституції, принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, виборчу систему), а також лояльне й водночас вимогливе ставлення громадян до держави, її установ, органів влади, здатність брати активну участь в ухваленні політичних рішень. Культура міжетнічних відносин передбачає поважне ставлення дітей та учнівської молоді до прав людини; сформованість інтересу до представників інших народів; толерантне ставлення до їхніх цінностей, традицій, мови, вірувань; вміння гармонізувати свої інтереси з етнічними та релігійними групами заради громадянської злагоди.

У молодшому шкільному віці у дитини формується здатність пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого об'єднання; як учня, жителя міста чи села; виховується любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи; до рідного слова та державної мови, побуту, традицій, культурних особливостей як рідного, так й інших етносів українського народу.

Ціннісне ставлення до людей виявляється у моральній активності особистості, прояві відповідальності, чесності, працелюбності, справедливості, гідності, милосердя, толерантності, совісті, терпимості до іншого, доброзичливості, готовності допомогти іншим, обов'язковості, добросовісності, ввічливості, делікатності, тактовності; вмінні працювати з іншими; здатності прощати і просити пробачення, протистояти виявам несправедливості, жорстокості. Показник моральної вихованості особистості – це єдність моральної свідомості та поведінки, єдність слова і діла, наявність активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

У молодшому шкільному віці дитина оволодіває елементарним умінням та навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди,

запобігання та мирного розв'язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацією на дорослого як носія суспільних сталонів та морального авторитета.

Ціннісне ставлення до природи формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках: усвідомленні функцій природи в житті людини та її самоцінності; почутті особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них; здатності особистості гармонійно співіснувати з природою; поводитися компетентно, екологічнобезпечно; критичній оцінці споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи; вмінні протистояти проявам такого ставлення доступними способами; активній участі у практичних природоохоронних заходах: здійсненні природоохоронної діяльності з власної ініціативи; посиленому екологічному просвітництві. Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку.

Молодшому шкільному віку властиве непрагматичне ставлення, що ґрунтується на суб'єктифікації, коли природні об'єкти стають «значущими іншими»; посилюються мотиви спілкування з природою.

Ціннісне ставлення до мистецтва формується у процесі естетичного виховання і виявляється у відповідній ерудиції, широкому спектрі естетичних почуттів, діях і вчинках, пов'язаних з мистецтвом. Особистість, якій властиве це ставлення, володіє системою елементарних мистецьких знань, адекватно сприймає художні твори, здатна збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва, прагне та вміє здійснювати творчу діяльність у мистецькій сфері. Естетичне виховання спрямоване на розвиток у зростаючої особистості широкого спектра почуттів – здатності збагнути та виразити власне ставлення до мистецтва. Важливим є сприймання об'єктів довкілля як естетичної цінності, ерудиція у галузі мистецтва (володіння системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів, адекватне сприйняття художніх творів, творча діяльність в мистецькій сфері), власний погляд на світ, здатність радіти за інших як ознака духовної зрілості.

Використовуючи мистецтво як основний чинник естетичного виховання, педагог враховує вікові особливості школярів: відкритість учнів початкової школи до сприймання художніх творів, їхню емоційну мобільність та готовність з насолодою виконувати творчі завдання.

Ціннісне ставлення до праці є визначальною складовою змісту виховання особистості, що спрямована на формування у неї розуміння особистої значущості праці як джерела саморозвитку і самовдосконалення. Ціннісне ставлення до праці, складний змістовно-синтетичний компонент особистості, який включає в себе ставлення дітей та учнівської молоді до праці як однієї з важливих життєвих потреб, почуття задоволеності працею й наявності сукупності найважливіших моральних якостей, що визначають ставлення до трудової діяльності загалом (працьовитість, відповідальність, охайність, бережливість, вміння раціонально розподіляти робочий час і т.п.). Трудове виховання – це процес цілеспрямованого й усвідомленого прилучення зростаючої особистості до суспільних цінностей праці, які формуються у неї за допомогою пізнавальних і конкретно перетворювальних видів діяльності перманентно зростаючої складності.

Провідною метою трудового виховання у початковій школі є виховання у молодших школярів позитивного ставлення до праці засобами організації різноманітних форм предметно-перетворювальних практичних дій. При цьому має відбуватися розвиток особистості, набуття молодшими школярами первинних уявлень про важливість праці для них самих, родини і суспільства в цілому, засвоєння правил безпеки життя під час виконання трудових завдань, пропедевтичне ознайомлення із сучасним світом професій.

Ціннісне ставлення до себе передбачає сформованість у зростаючої особистості вміння цінувати себе як носія фізичних, духовно-душевних та соціальних сил. Воно є важливою умовою формування у дітей та учнівської молоді активної життєвої позиції.

Ціннісне ставлення до свого фізичного «Я» - це вміння особистості оцінювати свою зовнішність, тілобудову, поставу, розвиток рухових здібностей, фізичну витривалість, високу працездатність, функціональну спроможність, здатність відновлювати силу після фізичного навантаження, вольові риси, статеву належність, гігієнічні навички, корисні звички, стан свого здоров'я та турбуватися про безпеку власної життєдіяльності, вести здоровий спосіб життя, активно відпочивати.

Ціннісне ставлення до свого психічного «Я» передбачає вихованість у дітей та учнівської молоді культури пізнання власного внутрішнього світу - думок, переживань, станів, намірів, прагнень, цілей, життєвих перспектив, ідеалів, цінностей, ставлень. Важливо навчити зростаючу особистість сприймати себе такою, якою вона є, знати свої позитивні і негативні якості,

сприяти формуванню у неї реалістичної Я-концепції, готовності та здатності до самовдосконалення, конструктивної самокритичності.

Ціннісне ставлення до свого соціального «Я» виявляється у таких ознаках: здатності орієнтуватися та пристосовуватися до нових умов життя, конструктивно на них впливати; визначенні свого статусу в соціальній групі, налагодженні спільної праці з дорослими та однолітками; вмінні запобігати конфліктам, справедливому і шляхетному ставленні до інших людей; позиції активного суб'єкта громадянського суспільства, який може і має впливати на долю країни. Характер ціннісного ставлення особистості до себе істотно змінюється з віком. У молодшому шкільному віці розвивається рефлексія, формується вміння оцінювати себе як предмет змін.

ТЕМА 4. МЕТОДИ ВИХОВАННЯ

1. Поняття про методи виховання, їх класифікація. Вибір методів виховання.

2. Методи формування свідомості особистості.
3. Методи організації діяльності.
4. Методи стимулювання.
5. Самовиховання учнів.

1. Поняття про методи виховання. *Метод виховання* – сукупність способів впливу на свідомість, волю, почуття, поведінку вихованців, її корекцію й удосконалення з метою вироблення у них визначених метою виховання якостей. *Прийом виховання* – це частина загального методу, окрема дія (вплив), конкретне поліпшення. Від методів та прийомів виховання слід відрізнити засоби виховання. Засобами виховання є книга, слово, гра, пізнання, праця. Універсальними засобами завжди є діяльність і спілкування. Якщо під прийомом розуміють одиничний вплив, то під засобом – сукупність прийомів. Наприклад, праця є засобом виховання, але показ, оцінка праці, вказівка на помилку є прийомом виховання. Структура методу обов'язково передбачає наявність прийомів і засобів.

У процесі розвитку педагогічної науки здійснювалися різні підходи до класифікації методів виховання, їх упорядкування. Класифікація методів – це побудована за певною ознакою система методів. Класифікація методів допомагає педагогу усвідомлено обрати і найбільш ефективно застосувати відповідно до завдань і реальних завдань і реальних обставин ті чи інші методи виховання. За характером методи виховання діляться на переконання,

тренування, заохочення і покарання (М. Болдирев, М. Гончаров, Ф. Корольов та ін.). При цьому загальна ознака «характер методу» включає спрямованість, застосування, особливість та інші сторони методів. До цієї класифікації наближається група загальних методів виховання, що включає методи переконання, організації діяльності, стимулювання поведінки школярів (Т. Ільїна, І. Огородніков). У класифікації І. Мар'єнка названі такі групи методів, як пояснювально-репродуктивні, проблемно-ситуаційні, методи привчання і тренування, стимулювання, гальмування, керівництва, самовиховання. Нині найбільш доцільною і зручною для практики виховання є класифікація методів виховання за ознакою спрямованості (Г. Щукіна). Відповідно до цієї характеристики методи поділяються на три основні групи. Перша група включає методи різностороннього впливу на свідомість, почуття і волю учнів; друга група передбачає організацію діяльності і формування досвіду суспільної поведінки; третя – об'єднує методи, які виконують функції регулювання, коригування і стимулювання поведінки і діяльності вихованців.

На вибір методів виховання впливають: цілі і завдання виховання; зміст виховання; виховні особливості дітей; індивідуальні особливості вихованців; умови виховання (матеріальні, психофізіологічні, санітарно-гігієнічні, відносини в класі: клімат у колективі, стиль педагогічного керівництва тощо); засоби виховання; рівень педагогічної кваліфікації.

2. Методи формування свідомості особистості. Першочерговим у формуванні особистості є вплив на її свідомість. Результатом цього впливу повинні бути знання, погляди, переконання, які стимулюють вчинки вихованця, моральну впевненість у суспільній необхідності й особистісної користі певного типу поведінки; формують готовність активно включатись у передбачену змістом виховання діяльність. До найважливіших методів формування свідомості особистості відносять розповіді на етичні теми, пояснення, роз'яснення, лекції, етичні бесіди, умовляння, навіювання, інструктажі, диспути, доповіді. Ефективним методом переконання є приклад. Застосовуються методи формування свідомості у комплексі з іншими методами.

Метод розповіді використовується передусім у виховній роботі з дітьми молодшого і середнього шкільного віку. Основною функцією цього методу є те, що він слугує засобом поповнення, знань моралі, вироблення в учнів правильних моральних понять. Друга функція методу – збагачення морального досвіду школярів досвідом моральної поведінки інших людей, використання позитивного прикладу у вихованні. Форми використання цього

методу: розповідь біблійської притчі, повідомлення хвилюючої історії, коментар до прочитаного твору тощо. Вимоги до змісту розповіді: розповідь повинна відповідати соціальному досвіду школярів, у молодших класах вона коротка, емоційна, доступна, з невеликою кількістю дійових осіб; вона включає зіставлення фактів і деякі узагальнення; супроводжується ілюстраціями, якими можуть бути твори живопису, художні фотографії, кінофільми, музичні записи тощо. Важливо потурбуватися про те, щоб враження від розповіді, почуття, які вона у дітей викликала, зберігались якомога довше.

Роз'яснення – метод емоційно-словесного впливу на вихованців. Застосування методу базується на знанні особливостей класу й особистісних якостей членів колективу. Для молодших учнів застосовуються елементарні прийоми і засоби роз'яснення: «Усі роблять так», «У нас так не роблять» і под. Роз'яснення застосовують лише тоді, коли вихованцю дійсно потрібно пояснити нову моральну норму, так чи інакше вплинути на його свідомість і почуття. Однак, роз'яснення не потрібні там, де йдеться про прості і звичні норми поведінки в школі та суспільстві. Роз'яснення норм і правил поведінки базується у практиці шкільного виховання на навіюванні, для якого характерне некритичне сприймання педагогічного впливу.

Бесіда – метод обговорення конкретних знань, фактів, подій, вчинків, який передбачає участь двох сторін – вихователя і вихованців. Бесіди можуть бути різного плану: пізнавальні, етичні, естетичні, екологічні, політичні та ін. Позитивними сторонами цього методу є активний відгук на будь-який зміст життя і діяльності, запити учнів, їхня активна позиція, жива участь в обговоренні поставлених питань, осмисленні конкретних ситуацій. Метою бесіди є поглиблення, зміцнення моральних, естетичних, соціальних понять, узагальнення і закріплення знань, формування у школярів відповідних ставлень до навколишньої дійсності, до себе. У практиці шкільного виховання використовуються планові та позапланові бесіди. Перші плануються класним керівником завчасно, до них готуються, другі – виникають стихійно, непередбачено, народжуються течією шкільного і суспільного життя. Теми планових бесід визначаються, виходячи із змісту виховного процесу, напрямів виховання, віку і рівня вихованості учнів. Основними умовами ефективності використання цього методу є: актуальність обраної теми, яка повинна відповідати запитам учнів і виховним завданням; цікава постановка питань, переважно проблемного характеру, що викликає роздуми, активний обмін думками; позитивний емоційний фон бесіди

(довір'я, відвертість, невимушеність, розкутість, увага до відповідей учнів, заохочення нестандартних питань, делікатна корекція невдалих, доречний гумор, жарт та ін.); увага до кожної точки зору, жодна думка не повинна ігноруватися; це сприяє об'єктивності, справедливості, культурі спілкування; підведення учнів до самостійного висновку.

Диспут – метод виховання, який передбачає зіткнення різних, інколи прямо протилежних точок зору. Диспути проводять у середніх і старших класах на політичні, економічні, моральні, правові, екологічні, естетичні теми, що хвилюють молодь: «Уміти жити. – Що це означає?», «Чи є щасливою людина безсовісна?» та ін. Диспут не вимагає певних рішень, проте не можна допускати, щоб диспут перетворювався у суперечку заради суперечки.

Приклад – виховний метод великої сили, його вплив базується на відомій закономірності: явища, які сприймаються зором, швидко і без труднощів відбиваються у свідомості. Приклад дає конкретні зразки для наслідування і тим самим активно формує свідомість, почуття, переконання, активізує діяльність. У процесі виховання використовуються різні приклади: батьків, вихователів, друзів, видатних людей (вчених, письменників, громадських діячів та ін.), героїв книг, фільмів. Психологічною основою прикладу слугує наслідування. Завдяки йому люди оволодівають соціальним моральним досвідом. Природно, що виховання залежить від особистого прикладу вихователя, його поведінки, світогляду, ділових якостей, авторитету, єдності слова і діла, справедливого і доброзичливого ставлення до вихованців.

3. Методи організації діяльності. У формуванні позитивного досвіду поведінки особистості, її переконань, ставлень до навколишньої дійсності вирішальну роль відіграє діяльність. У зв'язку з цим організація діяльності школярів розглядається у педагогіці як серцевина виховного процесу. До групи методів організації діяльності належать методи тренування, привчання, педагогічної вимоги, громадської думки, доручення, виховуючих ситуацій. Усі вони базуються на практичній діяльності вихованців.

Тренування – метод формування необхідних якостей особистості шляхом багаторазового повторення дій і вчинків учнів. Метод тренування має велику різноманітність засобів його реалізації. У ролі таких засобів виступають різні форми навчальної роботи, різноманітні позакласні виховні справи, позашкільні форми виховання, спілкування, тобто будь-яка практична

діяльність учнів, якщо вона відповідним чином організована. В організації тренування важливо враховувати такі умови: формування стійких навичок і звичок слід розпочинати якомога раніше; чим молодший організм, тим швидше укорінюються у ньому звички; між частотою, обсягом вправ і досягнутими результатами існує пряма залежність: чим більше і частіше вправ виконується, тим вищий рівень розвитку якостей, які формуються з їх допомогою; кількість вправ, яку повинні виконувати різні учні для вироблення якостей на тому самому рівні, не збігається: там, де одним достатньо декількох вправ, іншим потрібно десятки і навіть сотні спроб; чим складніша якість, тим більше вправ необхідно виконати для вироблення стійкої звички, тим частіше їх потрібно повторювати для того, щоб не забути.

Привчання – метод, який забезпечує інтенсивне формування необхідної якості. Умови правильного застосування методу такі: чітке уявлення про мету виховання у вихователя і його вихованців; якщо вихованці не бачать смислу в тих чи інших діях, то привчання можливе лише на основі безумовного підкорення; спочатку турбуватися про точність виконання дій, а потім – про їх швидкість; показувати, як виконуються дії, які їх результати; контроль повинен бути доброзичливим, але строгим, обов'язково поєднуватися з самоконтролем.

Педагогічна вимога – метод впливу, за допомогою якого педагог викликає і стимулює чи припиняє і гальмує дії вихованців, виявлення у них тих чи інших якостей. Залежно від форми пред'явлення вимоги бувають прямі й опосередковані. Для прямої вимоги характерні імперативність, визначеність, конкретність, точність, однозначність. Ці вимоги висуваються рішучим тоном, силою голосу, мімікою. Опосередковані вимоги (порада, прохання, довір'я, схвалення тощо) відрізняються від прямих тим, що стимулом для зумовленої дії стає вже не стільки сама вимога, скільки спричинені нею психологічні фактори: переживання, інтереси, і прагнення самих дітей. Найважливішими формами опосередкованих вимог є: вимога-порада, вимога-довір'я, вимога-прохання, вимога-натяк, вимога-схвалення. Вимоги викликають позитивну, негативну чи нейтральну реакцію вихованців. Тому виділяються позитивні і негативні вимоги. Прямі вказівки є здебільшого негативними, тому що майже завжди викликають негативну реакцію у вихованців. До негативних опосередкованих вимог належить осуд і погроза. Вони здебільшого породжують подвійну мораль, формують зовнішню покірність при внутрішньому опорі. За способом пред'явлення розрізняють безпосередні й опосередковані вимоги. Вимога, за допомогою якої вихователь

сам домагається від вихованця потрібної поведінки, є безпосередньою.

4. Методи стимулювання. Стимулювати - означає спонукати до дії, давати поштовх, заохочувати. *Заохочення* – метод вираження суспільної позитивної поведінки і діяльності вихованців. Він закріплює позитивні навички і звички. Дія заохочення заснована на збудженні позитивних емоцій. Саме тому воно вселяє впевненість, створює добрий настрій, підвищує відповідальність. Види заохочення досить різноманітні: схвалення, похвала, подяка, премія, нагорода, важливе доручення. *Схвалення* - найпростіший вид заохочення. Схвалення педагог може висловити жестом, мімікою, позитивною оцінкою поведінки чи роботи учня, колективу, довір'ям у вигляді доручення, схваленням перед класом, учителями, батьками. Довір'я, повага вселяють впевненість у своїх силах, почуття власної гідності. Заохоченням більш високого рівня є вдячність, нагородження тощо, які викликають і підтримують стійкі позитивні емоції, дають вихованцям чи колективу довгочасні стимули. Використовуючи цей метод, слід дотримуватися ретельного дозування і відомої обережності; заохочувати слід не тільки вихованців, які домоглись успіху, а й тих, хто проявив працелюбство, відповідальність, чуйність, допомагаючи іншим, хоча й не домігся високих результатів; обираючи заохочення, важливо знайти міру, гідну вихованця; непомірна хвала спричиняє зазнайство; заохочення потребує особистого підходу; важливо своєчасно підтримати невпевненого, відстаючого; головним у сучасному шкільному вихованні є дотримання справедливості; вирішуючи питання заохочення, слід радитися з вихованцями.

Змагання – це метод спрямування природної потреби учнів у суперництві й пріоритеті на виховання потрібних їм і суспільству якостей. Змагаючись, школярі швидко засвоюють досвід суспільної поведінки, розвивають фізичні, моральні, естетичні якості. Вимоги і умови організації змагання такі:

1. Продумана організація змагання. Необхідно визначити мету і завдання змагання, скласти програму, розробити критерії оцінок, створити умови для проведення змагання, підведення підсумків і нагороди переможців. Змагання повинно бути досить важким, захоплюючим; пункти змагання – конкретними, щоб результати їх виконання можна було оцінити і порівняти; критерії оцінок – простими і зрозумілими для всіх учасників.

2. Необхідно встановити спрямованість і зміст змагання. Класичним видом змагань у навчальних школах було змагання за звання першого учня школи, класу, кращого знавця предмета. У наших школах протягом останніх

десятиліть змагання за конкретним показником успішності не проводилося. Ефективність змагання значно підвищується, якщо його цілі і завдання, умови проведення визначають самі учні. Вони ж підводять підсумки і визначають переможців. Педагог підтримує, спрямовує ініціативу вихованців, надає конкретну допомогу.

Покарання – це метод педагогічного впливу, який повинен попереджувати небажані вчинки, гальмувати їх, викликати почуття провини перед собою та іншими людьми. У сучасній школі практикуються різноманітні форми покарань: несхвалення, зауваження, догана, попередження, стягнення, звільнення від занять, виключення зі школи та ін. З-поміж педагогічних умов, які визначають ефективність методу покарання, виділяються такі: сила покарання збільшується, якщо воно виходить з колективу або підтримується ним; не рекомендується застосовувати групові покарання; покарання є дієвим, якщо воно зрозуміле учневі й сприймається ним як справедливе; використовуючи покарання, не можна ображати вихованця; застосовувати метод слід лише за умови повної впевненості у справедливості та користі покарання; не можна перетворювати покарання у зброю помсти; покарання вимагає педагогічного такту, знання вікової психології і розуміння того, що одними покараннями справі не допоможеш. Тому покарання застосовується лише в комплексі з іншими методами.

5. Самовиховання учнів. Самовиховання – це цілеспрямована свідома, систематична діяльність особистості з метою вироблення в собі бажаних духовних, інтелектуальних, моральних, естетичних, фізичних та інших позитивних рис й усунення негативних. Головною метою самовиховання на сучасному етапі є досягнення вихованцем згоди із самим собою, пошуку смислу життя, самоактуалізація і самореалізація потенційних можливостей та активне самоутвердження у суспільному житті. Методи самовиховання – це сукупність прийомів і способів педагогічного впливу вихованця на самого себе з метою формування й розвитку бажаних і необхідних особистісних якостей та усунення негативних. Прийоми самовиховання слід розглядати як частковий вплив вихованця на самого себе, як певний одиничний акт у кожному конкретному випадку та методі. Сукупність методів та прийомів самовиховання мають становити систему, яка для кожної особи є конкретною, індивідуальною і неповторною. Процес самовиховання починається із самоусвідомлення – усвідомлення вихованцем себе як особистості та свого місця й життєвих орієнтирів у суспільній діяльності. Програма самовиховання виконується двома шляхами: перший —

підкорення власної діяльності мотивам і мотивації самовиховання і перетворення їх у діяльність самовиховання; другий – реалізація програми виховання із збереженням навчальної, спортивної та інших видів діяльності, власних смислоутворюючих мотивів і за наявності супутнього мотиву та мотивації самовиховання.

Самозобов'язання – це добровільне прийняття усвідомлених цілей, завдань, змісту самовдосконалення та визначення на цій основі програми самовиховання. Вони виникають завдяки внутрішньому переконанню в їх необхідності і визначаються умовами життя, потребами суспільства, обов'язками вихованця.

Самопереконання допомагає вихованцю здобути самовизнання необхідності розвитку у себе тих чи інших якостей особистості. Це – пошук доказів необхідності виправлення своїх недоліків, мобілізація себе на досягнення мети самовиховання, винищення конкуруючих мотивів та зваб.

Основні етапи педагогічного керівництва самовихованням: підготовчий – переконання вихованця у необхідності самовиховання і в можливості досягти бажаних результатів; формування потреб, мотивів і мотивації самовиховання; визначення основних цілей і завдань самовиховання; основний – визначення змісту самовиховання; допомога у виборі прийомів, способів, форм і методів самовиховання, у складанні програми самовиховання та її реалізації; організація контролю за ходом самовиховання і внесення в нього необхідних корективів; заключний – допомога у самоконтролі та привчання вихованців до нього; стимулювання; підсумування досягнутих результатів і визначення нових орієнтирів до самовдосконалення; коригування і внесення нового змісту до програми самовиховання тощо.

ТЕМА 5. ФОРМИ ВИХОВАННЯ. КОЛЕКТИВ ЯК ФОРМА ВИХОВАННЯ

1. Поняття про форми виховання, їх класифікація.
2. Поняття «учнівського колективу».
3. Стадії розвитку дитячого колективу.
4. Особливості розвитку взаємин колективу та особистості.
5. Педагогічне управління колективом.

1. Поняття про форми виховання, їх класифікація. Форма виховання – це зовнішнє виявлення процесу виховання. Якщо зміст процесу

виховання вказує на те, що є, то форма – у якому вигляді проявляється. Зміст виховного процесу складають якості і властивості соціально активної особистості, яка в своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими і культурно-національними цінностями. В практичній педагогічній діяльності цей зміст втілюється в конкретну організацію, яка повинна йому відповідати. Невідповідність між змістом і формою, формою і змістом гальмує розвиток виховного процесу.

Існують різні форми організації виховного процесу. Кожна з них використовується для реалізації певного змісту виховання в певних умовах. *За кількістю* охоплених процесом виховання школярів форми виховання поділяються на: індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні) і масові. Число вихованців у групі (колективі) коливається від 5 - 7 до 25-40, у масових формах верхня межа числа не обмежена. Груповими формами виховання є всі види групової навчально-пізнавальної діяльності учнів, наукових об'єднань, діяльність гуртків різного спрямування, групові бесіди, зустрічі, диспути тощо. Масові форми виховання бувають простими й комплексними. Прості – це ті, в яких зміст розкривається, в основному, за допомогою одного засобу, методу (виступ, лекція, зустріч, розповідь та ін.). Комплексні масові форми характеризуються складністю структури, різноманітністю використаних засобів та методів (літературний вечір, учнівські вечорниці, КВК, тематичний ранок тощо).

Порівняння ефективності різних форм виховання свідчить, що перевагу мають індивідуальні і мікрогрупові форми виховання, завдяки можливості оперативно змінювати педагогічну тактику за зміни умов. Проте висока економічна вартість цих форм не дозволяє їх широко використовувати. Тому більшість сучасних виховних систем прийшла до використання групових (колективних) форм виховання, які за умови кваліфікованого педагогічного керівництва є досить ефективними і відносно не дорогими.

2. Поняття «учнівського колективу». Групова форма організації виховання у школі одержала назву колективної. Колектив – група людей, об'єднаних спільною метою і соціально значимою спільною діяльністю. Спільна діяльність є формою задоволення різних потреб людини. Так, у соціальній сфері зародились общини, громади, сходи, козацькі круги, сім'я; виробничо-економічній – артілі, бригади, трудові об'єднання, кооперативи; суспільно-політичній – гуртки, союзи, фонди, партії, громадські організації; культурно-спортивній – клуби, гуртки за інтересами, товариства, команди,

ансамблі; релігійній – монастирські братії, приходи, собори тощо. Більшість людей входить до тих чи інших об'єднань, які є фактично колективами. У цьому розумінні колектив є явищем нормального сукупного людського співіснування, формою ділової і товариської взаємодії, досягненням людської цивілізації. Колективність – якість людини, яка проявляється в її здатності до взаєморозуміння, взаємодії, прояві солідарності, взаємодопомоги, відповідальності. За багато десятиліть колективістичного на теренах колишнього Радянського Союзу виховання наша школа мало досягла у формуванні людини нового типу. Гіпертрофічний підхід до колективу не передбачав створення умов для прояву й утвердження в діяльності кожного індивіда. Тому спроби переробити індивідуальну природу людини виявилися прямолінійними і спрощеними. Осмислення минулого свідчить, що у вихованні не можна допускати крайнощів: культивувати лише колективізм чи, навпаки, лише розвиток індивідуальності на шкоду колективістичним якостям особистості.

У педагогіці *колективом* називають об'єднання вихованців, якому властивий цілий ряд важливих *ознак*:

1) *загальна соціально значима мета*: ціль колективу обов'язково повинна збігатися з суспільними цілями, не суперечити пануючій ідеології, конституції і законам держави;

2) *спільна суспільно-корисна діяльність*, яка складає основний зміст його життя: основним видом діяльності школярів є учіння, пов'язане з працею, іншими видами суспільно-корисної діяльності. В організованому колективі діє тенденція постійного збагачення його життєдіяльності і розширюється діапазон суспільно-корисних справ, поглиблюється зміст окремих видів діяльності;

3) *організована структура*: єдиний шкільний колектив складається з колективу педагогів і загального колективу учнів: загальний учнівський колектив поділяється на первинні колективи – класи. Організація, спілкування і відносини в колективі забезпечують формування особистості, розвиток її здібностей, талантів, гуманістичну спрямованість;

4) учнівський колектив має *органи управління*: загальні збори, учнівський комітет і рада колективу, комісії, штаби; у первинних колективах також працюють загальні збори та інші органи самоуправління, обираються уповноважені особи та ін.;

5) *наявність у відносинах* між членами колективу певної *морально-психологічної єдності*, яка терпима до плюралізму думок, але не суперечить

домінантній системі ідей, ідеології колективу, яка виховує у своїх членів відданість обраним ідеалам;

б) *динамізм*: виховний колектив не стоїть на місці, і його життя перебуває в процесі постійного розвитку: весь час збагачується і ускладнюється життя колективу, удосконалюється його структура і система органів самоуправління, підвищується рівень суспільної активності його членів, відбувається накопичення корисних традицій, розвиваються і зміцнюються зв'язки учнів з іншими колективами, з соціальним середовищем.

У колективі, який має всі перераховані ознаки, формується внутрішньо колективна атмосфера, яка забезпечує взаєморозуміння, захищеність, взаємодопомогу, взаємовідповідальність, доброзичливість, здорову критику і самокритику, змагання. Отже, *учнівський колектив* – це група учнів, об'єднана загальною соціально значимою метою, діяльністю, організацією цієї діяльності, має органи самоуправління, відрізняється морально-психологічною єдністю, поєднанням особистих і колективних інтересів, динамізмом життєдіяльності.

3. Стадії розвитку дитячого колективу. Теорія колективу детально розроблена видатним представником вітчизняної педагогіки А.С. Макаренком.

Учнівський колектив проходить такі стадії розвитку. *Перша стадія* – створення колективу учнів. Знайомство класного керівника з дітьми, що переходить у систематичне, глибоке вивчення їх. Ознайомлення учнів з єдиними вимогами, правилами внутрішнього порядку та режимом дня школи. Вправи, ігрові елементи, (заохочення, змагання) для закріплення цих вимог. Формування органів самоврядування: обрання старости класу, призначення чи обрання активістів на всі посади. Вироблення в обраних активістів початкових організаторських навичок: інструктування їх про функції, методики їх виконання. На цьому етапі педагог є єдиним виразником громадських вимог. Здебільшого вимоги учня до себе ще не усвідомлені. Проте серед дітей виділяються найактивніші. Наприкінці стадії, яка орієнтовно триває навчальний семестр, створюється певний авторитет активістів серед учнів класу. *Друга стадія* – поширення впливу активу на весь колектив. Актив не тільки підтримує вимоги педагога, а й сам ставить їх перед членами колективу, керуючись своїми поняттями про те, що приносить користь, а що – шкоду інтересам колективу. Якщо активісти правильно розуміють потреби колективу, то вони стають надійними помічниками педагога. Через актив класний керівник висуває дальші перспективи

діяльності колективу (у навчанні, праці, спорті, іграх тощо) і одночасно зміцнює їх авторитет у середовищі школярів, частково передає їм свої функції з питань організації дітей. Поступово залучає до громадського життя пасивних учнів, допомагає їм у розвитку ініціативи та самодіяльності. Друга стадія може тривати один-півтора року, що залежить від того, наскільки колектив став суб'єктом виховання, чи можна його цілеспрямовано використовувати з метою індивідуального розвитку кожного учня. *Третя стадія* – вирішальний вплив громадської думки більшості. Усвідомлення громадської думки в колективі всіма учнями. Активізація кожної особистості, розвиток у неї внутрішніх стимулів свідомого ставлення до навчання, поведінки, праці та інших шкільних обов'язків. Взаємозаміна активістів у різних ролях у класі, створення загальної системи передачі функцій і досвіду. Надання прав колективу самостійно, без втручання класного керівника, розв'язувати питання про заохочення і стягнення, планування своєї роботи та ін. Підготовка найактивніших учнів до цілеспрямованого самовиховання. На цій стадії колектив перетворюється в інструмент індивідуального розвитку кожного з його членів.

На всіх стадіях розвитку колективу особливо важливим, на думку А.С.Макаренка, є вибір цілей. Практичну мету, яка здатні захопити і згуртувати вихованців він називав *перспективою*. В практиці виховної роботи він вирізняв три види перспектив: близьку, середню і далеку. *Близька* перспектива висувається перед колективом, що знаходиться на будь-якій стадії розвитку. Вона обов'язково повинна спиратися на особисту зацікавленість вихованців, кожен учень повинен сприймати її як завтрашню радість. *Середня* перспектива – це проект колективної події, дещо віддаленої в часі: підготовка до спортивного змагання, шкільного свята, вечорниць. *Далека* перспектива – віддалена у часі, найбільш соціально значима мета, досягнення якої потребує чималих зусиль.

Безпосередній вплив педагога на вихованця з ряду причин може бути малоефективним. Кращі результати дає вплив через оточуючих його ровесників. Враховуючи це, А.С. Макаренко висунув *принцип паралельної дії* на вихованця одночасно повинно впливати щонайменше три сили: вихователь, актив і весь колектив. Принцип паралельної дії може застосовуватися вже на другій стадії розвитку колективу.

4. Особливості розвитку взаємин колективу та особистості. В умовах демократизації виховання, дотримання прав і свобод людини питання про взаємини колективу й особистості набуває особливої гостроти. Кожна

людина більшою чи меншою мірою прагне самоствердитися, посісти в ньому найзручніше місце. Проте процес включення її в систему колективних взаємин складний, неоднозначний і глибоко індивідуальний.

Науковими дослідженнями розкрито три найпоширеніші варіанти розвитку взаємин між особистістю і колективом: 1) особистість підкоряється колективу (конформізм); 2) особистість і колектив знаходяться в оптимальних взаєминах (гармонія); 3) особистість підкоряє собі колектив (нонконформізм). У кожному з цих загальних варіантів виділяється безліч ліній взаємин, як наприклад: колектив відмовляється від особистості; особистість ігнорує колектив; співіснування за принципом невтручання та ін. У першому варіанті особистість може: а) підкорятися вимогам колективу добровільно, б) поступатися перед колективом як зовнішньою силою, що має вищість, в) намагатися зберігати свою незалежність та індивідуальність, підкоряючись колективу лише зовні, «формально». Якщо особистість схиляється перед колективом, сприймає його цінності, колектив «поглинає» її, підпорядковує нормам і традиціям свого життя. У другому варіанті поведінки, коли особистість і колектив знаходяться в оптимальних взаєминах, можливі такі шляхи розвитку подій: а) особистість зовні підкоряється вимогам колективу, зберігаючи внутрішню незалежність; б) гармонізація особистості й колективу. У третьому варіанті взаємовідносин особистості і колективу, коли особистість підкоряє собі колектив, можливі два шляхи розвитку колективу: а) збагачення соціального досвіду, б) втрата раніше набутого соціального досвіду. Яскрава особистість, її індивідуальний досвід, оригінальність статусу чи позиції можуть здатися привабливими в очах членів колективу. В такому випадку соціальний досвід колективу може змінитися: збагатитися чи збідніти, якщо новий лідер орієнтує колектив на нижчу систему цінностей, ніж та, якої він вже досягнув. У школі третій варіант зустрічається зрідка. Але, враховуючи діяльність так званих неформальних лідерів, а значить, і наявність подвійних, а інколи й потрійних систем цінностей і взаємин, цей варіант ігнорувати не можна. Розглянуті варіанти не вичерпують усієї багатогранності відносин особистості і колективу.

5. Педагогічне управління колективом. Управляти учнівським колективом – означає використати колектив як інструмент виховання для розвитку індивідуальності кожного учня. Важливою умовою управління учнівським колективом є розробка методики вивчення колективу, форм і методів аналізу одержаної інформації. У практиці педагогічного управління колективом важливо дотримуватися таких важливих правил. Розумно

поєднувати педагогічне керівництво з природним намаганням учнів до самостійності, незалежності. Педагогічне управління не може бути незмінним, оскільки в міру розвитку колективу педагог повинен постійно змінює тактику, розширюючи демократію, самоуправління. Управління педагогом зводиться до зміни об'єкту педагогічного управління, яким є особистість, що має право на власну думку, незалежне судження, інтелектуальну свободу, моральну позицію. Вихователь зобов'язаний організувати таку взаємодію між членами колективу, в якій персональні, партнерські і мотиваційні відносини між ними поєднуються, що вимагає спеціальної роботи, спрямованої на виховання терпеливого ставлення до недоліків інших, стриманості, толерантності, вміння пробачати нанесені образи, нерозумні вчинки. Розподіл індивідуальних доручень вихованців слід здійснювати не з позицій потреб колективу, а з позиції можливостей та інтересів самих школярів. Становище учня в колективі залежить і від колективу. Тому необхідно створювати тимчасові колективи, переводити учнів у той колектив, в якому вони одержать вищий статус. Важливою умовою ефективності колективного виховання є організація і координація всіх виховних впливів: колективу вчителів, які працюють у цьому класі, інших колективів, з якими здійснюється співробітництво, сім'ї.

ТЕМА 6. РОБОТА КЛАСОВОДА

1. Функції класного керівника.
2. Робота класного керівника з вивчення учнів.
3. Робота класного керівника з організації та проведення позакласної виховної роботи.
4. Педагогічне спілкування, його функції.
5. Структура, види, стилі спілкування.

1. Функції класного керівника. Завдання і зміст виховання всебічно розвиненої особистості визначають функції класного керівника:

1. Забезпечувати оптимальні умови для всебічного гармонійного розвитку вихованців.
2. У співпраці з батьками, вчителями, які працюють з учнями певного класу, дитячими громадськими організаціями проводити цілеспрямовану роботу зі здійснення завдань національного виховання школярів у процесі навчально-виховної роботи в школі та за її межами.
3. Систематично вивчати індивідуальні анатомо-фізіологічні і

соціально-психологічні особливості розвитку учнів свого класу; давати рекомендації учителям-вихователям, які працюють з учнями цього класу, батькам та іншим вихователям щодо необхідності врахування індивідуальних та вікових особливостей розвитку кожного вихованця у процесі індивідуальної, групової та колективної роботи.

4. Здійснювати організацію і виховання первинного учнівського колективу. Всебічно вивчати динаміку розвитку колективу; розвивати спілкування в колективі на рівні вимог принципу демократичного співробітництва; координувати діяльність з колективом учителів, які працюють у цьому класі.

5. Проводити виховні та організаційні заходи зі створення оптимальних умов, які сприяли б зміцненню та збереженню здоров'я учнів.

6. Здійснювати організаційно-виховну роботу з учнями, учителями та батьками учнів, спрямовану на формування у школярів старанності й дисциплінованості у процесі навчальної діяльності з урахуванням їх індивідуальних потенційних розумових можливостей.

7. Організовувати позакласну виховну роботу з учнями, сприяти залученню вихованців до діяльності позашкільних дитячих виховних закладів; цікавитись участю школярів у діяльності дитячих громадських організацій.

8. Проводити цілеспрямовану організаційно-педагогічну роботу з батьками; забезпечувати системність у формуванні психолого-педагогічної культури батьків. Домагатись єдності вимог до вихованців з боку школи й сім'ї; підтримувати зв'язок з вихователями груп продовженого дня, керівниками гуртків, студій, спортивних секцій, дитячими громадськими організаціями.

9. Вести встановлену документацію класу, подавати керівництву школи відомості про успішність, розвиток і вихованість учнів; слідкувати за станом ведення учнями щоденників.

У рамках функцій діяльності класного керівника визначаються його конкретні обов'язки з урахуванням ряду суб'єктивних і об'єктивних факторів. Окрім функціональних обов'язків класний керівник має певні права: а) відвідувати уроки всіх вчителів у своєму класі; б) запрошувати до школи батьків учнів класу або їх опікунів; в) виступати з клопотанням перед дирекцією освітнього закладу про заохочення або покарання учнів свого класу.

2. Робота класного керівника з вивчення учнів. Провідним функціональним обов'язком класного керівника є вивчення учнів і координація на цій основі роботи вчителів, що працюють з вихованцями. Учитель-вихователь повинен добре володіти методами вивчення учнів і дитячих колективів. Процес вивчення вихованців має відбуватися з дотриманням певних правил:

1. Вивчення має бути скероване на виявлення особливостей процесу фізичного, психічного і соціального розвитку конкретного вихованця.

2. Дослідження процесів розвитку школярів має тривати впродовж усіх років навчання.

3. Діагностика має виявляти не лише наявний рівень розвитку конкретної особистості, але й проектуватися, за висловом Л.С. Виготського, з урахуванням «зони найближчого розвитку».

4. Рівень розвитку особистості має бути описаний як змістовна характеристика відповідної її діяльності, а процес розвитку розглядатися як зміна якісних своєрідних етапів розвитку цієї діяльності.

5. Вивчення особистостей школярів та їх колективів важливе не саме по собі. Воно завжди має бути спрямоване на розв'язання конкретних педагогічних задач.

6. Вихователь у процесі вивчення учнів має бути сповнений педагогічного оптимізму щодо розвитку вихованців, їх соціально-психологічного зростання.

7. Прагнути дотримання комплексності у вивченні учнів, охоплювати усі сторони фізичного, психічного і соціального розвитку.

8. Застосування методів та методик вивчення учнів і шкільних колективів має відповідати віковим можливостям дітей.

9. Дослідження соціально-психічного розвитку, як правило, має відбуватися у природних умовах освітнього процесу.

10. Діагностикою мають бути охоплені усі учні; вона має проводитися систематично.

11. Вивчення учнів поєднується з виховним впливом на них.

12. Вивчаючи учнів, слід акцентувати увагу на позитивних, а не на негативних рисах характеру та поведінки.

Серед методів психолого-педагогічного дослідження учнів виокремлюють:

Спостереження – метод тривалого, планомірного опису особливостей фізичного, психічного і соціального розвитку, які виявляються

в діяльності та поведінці учнів під час навчально-виховного процесу і дають змогу систематизувати отримані показники і зробити певні висновки.

Бесіда – метод встановлення у ході безпосереднього спілкування особливостей фізичного, психічного і соціального розвитку вихованців. Бесіду можна проводити безпосередньо з учнями, їх однокласниками, батьками дітей, учителями-вихователями, які беруть участь у здійсненні освітньої роботи з окремими учнями або колективом вихованців. При підготовці та проведенні бесіди варто дотримуватися певних правил: бесіду з учнем потрібно починати із запитань на тему, яка може бути психологічно прийнятною для вихованця і сприятиме встановленню контакту; бесіда має проходити у час, коли учень не стомлений, за сприятливих умов, без присутності сторонніх осіб; успіх бесіди може бути достатнім, коли вона має плановий характер; запитання, які вихователь пропонує учневі, мають бути доступні й зрозумілі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, інтересів, потреб; не варто підказувати вихованцям бажані відповіді, вдаватися до навідних питань; дотримання вимог педагогічного такту.

Аналіз продуктів діяльності – це метод вивчення учнів, який передбачає ознайомлення педагога з результатами і наслідками діяльності вихованців з метою з'ясування рівня сформованості певних якостей, умінь, здібностей. З цією метою учитель-вихователь вивчає робочі зошити, щоденники, творчі роботи, малюнки, вишивки, моделі та ін.

Педагогічний консиліум – це нарада, зібрання учителів-вихователів з приводу обговорення соціально-психологічних якостей і особливостей поведінки, діяльності вихованців (на основі детальної характеристики класного керівника, інших членів виховного процесу) для більш глибокого вивчення учня і визначення доцільних і ефективних напрямків виховної роботи з ним. Консиліум розглядає, як правило, складні випадки взаємин між вихованцем і педагогом, викликані необхідністю перевиховання школяра. В результаті консиліуму має бути схвалена науково обґрунтована педагогічна тактика взаємодії з вихованцем, розрахована на тривалий час із необхідністю внесення певних корекцій.

Також використовуються діагностичні методи дослідження учнів, сутність яких полягає в тому, що вони дають змогу не просто зробити опис тих чи інших особливостей розвитку вихованців, але й вимірюють їх, дають їм якісну і кількісну характеристику (тестування, шкалювання та ін.).

3. Робота класного керівника з організації та проведення позакласної виховної роботи. Діяльність класного керівника насичена

педагогічною творчістю і не може бути обмежена рамками. Можна лише вести мову про форми виховної роботи. З погляду рівня спілкування визначають індивідуальну, групову і фронтальну форми роботи. Вибір тієї чи іншої форми виховної роботи зумовлюється різними факторами: завданнями виховання, рівнем розвитку первинного колективу, індивідуальними особливостями розвитку школярів, об'єктивними обставинами, конкретними педагогічними ситуаціями та ін. Розглянемо вимоги до організації та проведення найбільш поширених форм позакласної виховної роботи – класна виховна година та колективна творча справа.

Класна виховна година – форма позакласної виховної роботи, яка передбачає створення оптимальних умов для продуктивного спілкування класного керівника з учнями на рівні педагогіки співробітництва з метою формування у них соціальної зрілості. У процесі підготовки та проведення класної години доречно дотримуватися наступних правил: проводити класні виховні години систематично; враховувати особливості соціально-психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку; створювати умови для психічного та соціального розвитку школярів у процесі вільного спілкування; не влаштовувати на класних годинах педагогічних «розборок» випадків життєдіяльності учнів; на розгляд виносити питання, яке цікавить учнів, сприяє задоволенню їх інтересів; складати план проведення класної години; добирати цікавий матеріал, який спонукав би учнів до вільного висловлювання своїх думок; забезпечувати мажорний тон у спілкуванні учнів; заохочувати їх до вільного висловлювання своїх думок. Важливо навчити учнів ставити запитання, слухати відповіді, спілкуватися. Успіх класної виховної години залежатиме також від того, якщо не обмежуватися проведенням класних годин у стінах класної кімнати, а проводити їх в музеях, на природі, за місцем праці батьків тощо

Колективна творча справа (КТС) – це вияв життєво-практичної соціальної турботи про поліпшення загального життя. Це сукупність певних дій, спрямованих на загальну користь і радість. Колективна справа – оскільки в її плануванні, підготовці, проведенні, обговоренні беруть участь усі члени колективу. Творча справа – на кожній стадії здійснення усі вихованці разом з вихователем мають змогу виявити свої творчі можливості у пошуку засобів, методів, прийомів, які б забезпечили успіх. КТС різняться між собою пізнавально-практичною спрямованістю на розвиток кожної особистості зокрема і творчого колективу в цілому. Виділяють такі групи КТС: суспільно-політичні, трудові, пізнавальні, художньо-естетичні, спортивно-оздоровчі.

Процес підготовки та проведення колективних творчих справ має кілька етапів:

1. Попередня робота учителів-вихователів. Визначаються виховні завдання КТС; шляхом бесіди, розповіді педагог має захопити учнів цікавістю, привабливістю, перспективністю майбутньої справи. Тут не може бути менторського тону, не треба нав'язувати вихованцям власної думки щодо теми КТС. Це має бути доброзичлива, захоплююча, товариська розмова.

2. Колективне планування. Вихованці разом з педагогом складають план майбутньої КТС. При цьому враховується думка певних груп дитячого колективу і окремих вихованців, визначаються можливі виконавці тих або інших доручень, обговорюються альтернативні варіанти.

3. Підготовка КТС. Створений проєкт справи уточнюється організаційною групою; визначаються мікрогрупи, які працюватимуть над виконанням конкретних доручень як складових колективної справи; проводяться періодичні обговорення процесу підготовки, переглядається і перевіряється рівень готовності мікрогруп до участі у справі, коригуються дії мікрогруп і окремих вихованців. Дуже важливо на цьому етапі враховувати інтереси і творчі можливості вихованців, підбадьорювати їх, додавати впевненості у власних силах, озброювати методами і прийомами виконання тих або інших завдань. Цей етап є головним, оскільки вимагає від кожного члена колективу напруженої діяльності.

4. Проведення КТС. На цій стадії кожен член колективу має можливість виявити свої творчі можливості, показати результати колективної творчої діяльності.

5. Колективні підсумки. Цей етап передбачає ретельний аналіз всього ходу підготовки і проведення КТС з метою позитивної оцінки дій мікрогруп, окремих членів колективу, виявлення утруднень, помилок, які були на всіх етапах, визначення шляхів подолання труднощів і недоліків у подальшій роботі.

4. Педагогічне спілкування, його функції. Педагогічне спілкування є системою органічної соціально-психологічної дії учителя-вихователя і вихованця у всіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямоване на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної результативної життєдіяльності особистості. Оптимальним треба вважати таке спілкування педагога з вихованцями у процесі навчально-виховної роботи, яке створює найбільш сприятливі умови для розвитку позитивної мотивації у навчальній діяльності, для соціально-психологічного

розвитку дитини, забезпечує сприятливий емоційний клімат у всіх сферах діяльності, ефективно керівництво соціально-психологічними процесами в учнівському колективі і дає змогу максимально використовувати особистісні якості вихованців.

Спілкування виконує не лише пізнавальну роль, а є своєрідним практичним людинознавством, оскільки за допомогою спілкування особистість пізнає не лише іншу людину, але й саму себе. Педагогічному спілкуванню властиві такі функції: а) пізнання особистості; б) обмін інформацією; в) організація діяльності; г) обмін ролями; д) співпереживання; е) самоутвердження; є) регулювання спільної діяльності; ж) спонукання особистості до дії та взаємодії.

5. Структура, види, стилі спілкування. Педагогічне спілкування – складний феномен, що має певну структуру, яка включає такі *етапи*:

1. Моделювання очікуваного спілкування з окремими вихованцями або дитячим колективом. Воно здійснюється педагогом завчасно на основі знання особливостей фізичного і соціально-психічного розвитку особистості вихованця, розуміння особливостей прояву його характеру, обізнаності з рівнем розвитку колективу, передбачення можливих зустрічних дій окремого вихованця або всього колективу. Цей етап можна назвати прогностичним.

2. Організація початкового етапу спілкування вимагає швидкого залучення вихованця, а особливо дитячого колективу, до процесу безпосередньої взаємодії. Інколи цей етап називають «комунікативною атакою». Головне, щоб організація здійснювалась шляхом конкретної діяльності і спрямовувалась на діяльність, яка викликає в учнів інтерес.

3. Керівництво спілкуванням у педагогічному процесі передбачає підтримання ініціативи вихованців у спілкуванні, внесення необхідних коректив, врахування соціальних умов, віку вихованців, їх індивідуальних особливостей, заохочення до активного спілкування.

4. Аналіз результатів спілкування має бути спрямований на зіставлення проведеної роботи з раніше визначеними завданнями, виділення і аналіз допущених помилок, обдумування шляхів і засобів подолання виявлених помилок у майбутньому.

У процесі спілкування люди використовують різні його *види*: вербальне (основним засобом є слово); мануальне (засобом спілкування є рухи рук (жести)); матеріальне (одна людина спілкується з іншою за допомогою певних матеріальних речей (іграшки, одяг, продукти харчування та ін.)); *технічне* (радіо, кіно, телебачення, телефон та ін.); біоенергетичне

(пов'язане із сприйняттям біоенергетичних полів партнерів безпосередньо або на відстані). У багатьох випадках люди у процесі спілкування використовують одночасно різні види, тим самим збагачуючи своє спілкування.

На основі особливостей взаємодії людини (особливо тієї, що виконує керівні функції на будь-якому рівні) з іншими людьми або певними колективами склалися такі *стилі спілкування*:

1. *Авторитарний*: ґрунтується на беззаперечному підкоренні окремої людини або колективу владній особистості. Педагог-вихователь, що стоїть на позиціях авторитаризму, одноосібно визначає напрямки діяльності школярів, визначає кожен крок діяльності вихованців, зупиняє будь-яку ініціативу учнів. Основний засіб впливу на вихованців – вказівка, наказ, розпорядження, інструкція та ін.

2. *Ліберальний*: ґрунтується на безпринципному, байдужому ставленні до негативних дій вихованців, характеризується потуранням діям учнів. Педагог схильний не втручатися в життєдіяльність колективу, не виявляє активності й ініціативи у керівництві колективом, пасивно спостерігає за подіями, самоосувається від відповідальності за стан справ.

3. *Демократичний*: ґрунтується на врахуванні думки і волі колективу в організації життєдіяльності вихованців. Педагог спільно з членами колективу визначає завдання, організовує діяльність вихованців для виконання усвідомлених завдань, заохочує ініціативу учнів, радиться з ними щодо пошуків шляхів і засобів розв'язання завдань, розвиває самоуправління. Демократичний стиль якнайповніше сприяє розвитку особистості школярів, формуванню їх людської гідності, підготовки до активної діяльності в демократичному суспільстві.

У практиці роботи учителів-вихователів спостерігається і так званий змішаний стиль.

ТЕМА 7. МІСЦЕ І РОЛЬ СІМ'Ї У ВИХОВАННІ

1. **Форми педагогічної взаємодії школи та сім'ї.**
2. **Психолого-педагогічні вимоги до взаємодії педагога з батьками.**

1. Форми педагогічної взаємодії школи та сім'ї. Важливою умовою ефективної навчально-виховної роботи є співробітництво школи і сім'ї, яке передбачає належний рівень педагогічної культури батьків. Саме цьому підпорядковані програми школи молодих батьків та формування педагогічної

культури молоді сім'ї, які спираються на систему перевірених досвідом багатьох поколінь найважливіших сімейних цінностей (здоров'я, любов та взаємоповага членів сім'ї, матеріальне благополуччя і духовність). Тісний взаємозв'язок школи та сім'ї може розвиватися завдяки педагогічній освіті батьків і залученню їх до виховної роботи. Рівень педагогічної освіченості батьків залежить від традицій у сім'ях, у яких виростили вони, набутих знань, життєвого досвіду, здатності до саморозвитку. На сучасному етапі у зв'язку з переходом до нового типу суспільства, утвердження нових суспільних, етичних цінностей, педагогічна освіченість батьків нерідко відстає від реальної педагогічної ситуації, суспільних потреб, очікувань дитини. Тому школа має дбати про постійний розвиток їх педагогічних знань, вдаючись до різних методів роботи, найпоширенішими серед яких є:

- *педагогічний лекторій*: передбачає надання батькам систематизованих знань з теорії виховання, привернення їхньої уваги до актуальних проблем виховання з допомогою лекцій, бесід;

- *позакласний педагогічний всеобуч*: спрямований на ознайомлення батьків з проблемами виховання дітей різних вікових груп, починаючи роботу з першого класу;

- *день відчинених дверей*: головна мета – показати роботу школи, привернути увагу батьків до проблем виховання. Вимагає серйозної підготовки: оформлення школи, організації програми свята (концерту, зустрічей у класах, відвідання виставок, спортивних змагань тощо);

- *класні батьківські збори*: проводяться класоводом два рази на семестр, заздалегідь формується план проведення батьківських зборів, визначається їх тематика;

- *відвідування батьків вдома*: сприяє налагодженню контактів із сім'єю, з'ясуванню її загальної та педагогічної культури, умов життя учня, консультуванню щодо єдиних вимог до дитини, обговоренню відхилень в її поведінці, вжиттю необхідних заходів щодо їх запобігання, залученню батьків до участі в роботі школи тощо. Відвідувати батьків учнів можна, маючи запрошення від них або домовившись заздалегідь. Несподіваний прихід учителя викликає ніяковість, збентеження батьків;

- *педагогічне листування*, у тому числі з використанням Internet-технологій: передбачає періодичне надсилання батькам листів про успіхи учня в навчанні, старанність, уважність та відповідальність за доручення;

- *консультування батьків*: передбачають надання конкретних рекомендацій, порад з актуальних для батьків питань;

- *запрошення батьків до школи*: найчастіше для конфіденційної розмови про шкільні проблеми дитини (погана поведінка, неуспішність тощо). Педагог висловлює свої міркування, відповідає на запитання батьків, надає корисні поради;

- *тематичні вечори запитань і відповідей*: сприяють глибокому пізнанню методики сімейного виховання, на них запрошують працівників правоохоронних органів, лікарів, психологів, соціальних працівників, фахівці, які опікуються проблемами виховання молоді;

- *ознайомлення батьків з психолого-педагогічною літературою*: передбачає відбір і надання рекомендацій щодо психолого-педагогічної, науково-популярної літератури для батьків відповідно до проблем, які є в учнів певного класу чи в окремої дитини.

У сучасній школі найбільш поширеною формою взаємодії школи з сім'єю є проведення батьківських зборів.

2. Психолого-педагогічні вимоги до взаємодії педагога з батьками. Процес налагодження взаємодії з батьками ефективний за дотримання педагогом психолого-педагогічних правил та вимог, до яких належать:

- використання заходів, спрямованих на підвищення авторитету батьків: у спілкуванні з батьками слід уникати категоричного тону, який може спровокувати образи, роздратування. Нормою мають стати стосунки, засновані на взаємоповазі. Цінність їх полягає в розвитку почуття власної відповідальності, вимогливості, громадянського обов'язку як учителів, так і батьків;

- довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури й активності у вихованні: психологічно батьки готові підтримати потреби школи. Навіть ті батьки, які не мають педагогічної підготовки й освіти, з розумінням і відповідальністю ставляться до виховання дітей;

- педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї: класний керівник – особа офіційна, але за специфікою своєї роботи може стати свідком стосунків, які приховуються від сторонніх. Якою б не здавалася йому сім'я, учитель повинен бути тактовним, ввічливим,

інформацію про сім'ю використовувати лише для допомоги батькам у вихованні дитини;

- життєстверджуючий, мажорний настрій при вирішенні проблем виховання, опора на позитивні риси дитини, орієнтація на успішний розвиток особистості.

ТЕМА 8. ВИХОВНА РОБОТА З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ ДІТЬМИ

1. Поняття «педагогічно занедбані діти».
2. Соціально-педагогічні причини появи важковиховуваних дітей.
3. Принципи, шляхи і засоби перевиховання.

1. Поняття «педагогічно занедбані діти». У педагогічному обігу є різні підходи до визначення означеного поняття: «важкі» діти, «педагогічно занедбані» вихованці, «важковиховувані» учні. *Важковиховуваними* називають дітей, які систематично порушують встановлені норми і правила поведінки, з відразою ставляться до навчання, виявляють негативізм до соціального оточення. Для важковиховуваних дітей характерні такі особливості поведінки:

- неправильно сформовані потреби: матеріальні потреби переважають над моральними; більшість матеріальних потреб мають аморальний характер: для їх задоволення використовують засоби, які не завжди відповідають нормам моралі (паління, вживання алкоголю, наркотиків, крадіжки), що призводить до деградації особистості;

- у частини цих дітей не розвинені соціально-політичні потреби;
- «важкі діти» прагнуть до спілкування з подібними до себе, перебувають поза зв'язками з постійними учнівськими колективами;
- недостатньо розвинута потреба у пізнанні навколишнього світу; погано вчаться, не володіють методами пізнавальної діяльності;
- перекручені естетичні потреби;
- не розвинута, засмічена вульгаризмами, жаргонною лексикою мова;
- спостерігається непослідовність, суперечливість у поглядах і переконаннях;
- відсутні чіткі уявлення про норми поведінки, обмежені почуття відповідальності за вчинки;

- вкрай обмежені інтелектуальні інтереси; перевага утилітарних інтересів над духовними позбавляє цих учнів перспективи розвитку, інтелектуального і морального вдосконалення;

- приховують свою діяльність від батьків, учителів та однокласників.

За ступенем педагогічної занедбаності «важких» підлітків і юнаків можна поділити на чотири групи:

1. Важковиховувані діти, які байдуже ставляться до навчання, періодично порушують правила поведінки і дисципліну. Для них характерні негативні моральні якості: грубощі, брехливість, нечесність та ін.

2. Педагогічно занедбані підлітки, які негативно ставляться до навчання й суспільно корисної діяльності. Вони систематично порушують дисципліну й норми моральної поведінки, у них постійно проявляються негативні моральні риси особистості.

3. Підлітки-правопорушники, які перебувають на обліку в інспекціях у справах неповнолітніх або направлені до спецшкіл і спеціальних професійно-технічних училищ.

4. Неповнолітні злочинці – педагогічно занедбані підлітки і юнаки, які вчинили кримінальні злочини, порушили правові норми й направлені судом до виправно-трудових колоній.

2. Соціально-педагогічні причини появи важковиховуваних дітей. На появу важковиховуваних дітей можуть впливати різні негативні фактори, породжені діяльністю сім'ї, дитячих виховних закладів:

1) *діяльність неблагополучної сім'ї* (неповна сім'я, батьки-алкоголіки, наркомани, ведуть аморальний спосіб життя), для якої можуть бути характерні прояви таких негативних факторів: соціальна безвідповідальність за виховання дітей; психолого-педагогічна неграмотність; негативні приклади моральної поведінки для соціального успадкування; відсутність доброти, сімейного затишку, любові до дітей; прояви насильства, жорстокості; відсутність системи вимог; брак істинного батьківського авторитету; матеріальні нестатки;

2) *діяльність «благополучної» сім'ї* (є батько й мати, які працюють, освічені, інтелектуально розвинені, належний матеріальний достаток) також певною мірою може негативно впливати на особистість дитини, сприяти появі значних помилок у її життєдіяльності. І в такій сім'ї можна спостерігати негативні фактори: низька психолого-педагогічна культура; створення для дітей «парникових» умов для розвитку, що веде до ослаблення особистості;

матеріальне перенасичення; вседозволеність, відсутність системи вимог і контролю; прояви елементів фальшивого авторитету;

3) *діяльність загальноосвітніх закладів* не завжди створює оптимальні умови для розвитку особистості, тут можуть бути негативні фактори впливу на вихованців, які ускладнюють взаємини дитини з батьками, товаришами, інколи разом з іншими чинниками (негативний вплив сім'ї, засобів масової інформації, стихійної вулиці) руйнують особистість. Це перевантаженість змістом навчального матеріалу, яким учень у зв'язку з обмеженими розумовими можливостями не може оволодіти, що породжує негативізм, опір, «втечу» від навчальної діяльності, почуття власної неповноцінності, меншовартості порівняно з іншими учнями; відсутність належних умов для задоволення своїх інтересів (спортивна діяльність, конструювання, моделювання та ін.); прояви з боку вчителів-вихователів негативізму до учнів з моральними вадами; недостатній рівень педагогічної культури вихователів (нетактовність, грубощі, авторитаризм та ін.); ізоляція, усунення учнів з певними недоліками в морально-інтелектуальному розвитку від цікавих колективних справ та ін.

3. Принципи, шляхи і засоби перевиховання. До педагогічно занедбаних вихованців має бути особлива увага з боку професійних педагогів, батьків та всіх, хто постійно спілкується з такими дітьми. Перевиховання – процес досить складний, тривалий, багатогранний. Воно має виконувати певні функції: відновлюючу, компенсаційну, виправну, стимулюючу. У процесі подолання важковиховуваності виділяють кілька етапів:

Перший етап – діагностичний: вивчаються й аналізуються позитивні та негативні властивості виховання, умови, що сприяли появі і формуванню негативних властивостей; визначаються шляхи і засоби нейтралізації негативних проявів і актуалізація позитивних. Вихователь складає детальну характеристику педагогічно занедбаного вихованця.

Другий етап – планування та визначення напрямків роботи. Класний керівник спільно з усіма вихователями, які спілкуються з «важким» учнем, розробляє детальний план перевиховання, визначає місце і роль кожного вихователя.

Третій етап – цілеспрямована педагогічна діяльність: реалізуються визначені плани перевиховання конкретної особистості із залученням усіх, хто може позитивно впливати на дитину (батьків, родичів, однокласників, учителів-вихователів та ін.). Координує цю роботу класний керівник.

Здійснюється аналіз соціально-психологічних змін у поведінці вихованця, визначаються нові перспективні лінії. У роботі з педагогічно занедбаними дітьми нерідко доводиться зустрічатися з досить складними випадками своєрідного «морального захворювання», коли збирають педагогічний консилиум, який передбачає всебічний аналіз причин, що призвели до труднощів, аналіз особливостей поведінки і визначення шляхів та засобів перевиховання. Успіх виховного впливу на важковиховуваних учнів залежить від залучення їх до корисної діяльності, забезпечення високого темпу їх життя. Зміст виховної роботи з важковиховуваними учнями має відповідати їх індивідуальним і віковим особливостям, мати високу емоційну насиченість. Процес перевиховання вимагає налагодження доброзичливих стосунків важковиховуваних з батьками, вчителями і ровесниками, озброєння педагогів, батьків, представників громадськості методами і прийомами перевиховання, вміння користуватися ними в конкретній життєвій ситуації.

3. **Форми навчання курсу «Теорія та методика виховання»**

[1], [3], [6]

Лекція як форма навчання педагогіки

Лекція є однією з найдавніших і найпоширеніших форм викладання у закладах вищої освіти, оскільки вона виникла і розвивалася як типово вузівська форма організації навчання, що має такі переваги:

- синтез великого обсягу знань, який викладач опрацьовує і виділяє різні підходи до проблеми, яка розглядається;
- можливість ошадливого, систематичного викладу навчального матеріалу;
- ефективність в ознайомленні аудиторії з новітніми досягненнями науки;
- прискорене введення в науку, вивчення її категорій.

Успіх лекційного викладання, реалізація освітніх і виховних можливостей лекції багато в чому залежать від умов, що:

1) стосуються розробки змісту та структури лекції:

- чіткість визначення предмета лекції, її плановість і стрункість;
- насиченість лекції науковою інформацією;
- висвітлення в лекції новітніх досягнень науки;
- ретельний відбір матеріалу, концентрація змісту на висвітленні основних понять;
- використання й аналіз наукової літератури, об'єктивна оцінка матеріалу підручника з питань, що викладаються.

2) стосуються якостей лектора:

- чітка і зрозуміла позиція лектора, його наукова обізнаність і переконаність, послідовне проведення цієї переконаності в змісті і формі подачі лекції;
- наукова і загальна ерудованість, вільне володіння інформацією;
- захопленість предметом і глибокий інтерес до наукової творчості;
- лекторська майстерність як сукупність знань і високорозвинених загальних умінь (оволодіння увагою, її утримання впродовж лекції, стимулювання розумової діяльності тощо), а також комунікативних умінь;
- культура мовлення: граматична й орфоепічна грамотність, багатство і виразність, чіткість, ясність і чутність для аудиторії;

- уміння вибрати такий темп читання, щоб забезпечити студентам різних курсів можливість повного сприйняття матеріалу і запису основного змісту лекції;
 - доброзичливе і вимогливе ставлення до студентів, відсутність фальші, погоні за дешевим авторитетом, уникнення панібратства.
- 3) стосуються оптимального розподілу лекційних годин, своєчасного та якісного матеріального забезпечення навчального процесу, якості роботи допоміжного персоналу тощо.

Види лекцій

Вступна лекція. Дає цілісне уявлення про навчальний предмет, орієнтує студента в системі роботи з курсу педагогіки. Лектор знайомить студентів з призначенням, завданнями курсу, його роллю і місцем у системі підготовки спеціаліста. У процесі викладання здійснюється стислий огляд курсу, виокремлюються етапи розвитку педагогічної науки, досягнення у цій сфері наукової думки, повідомляються імена видатних учених, визначаються перспективні напрями дослідження. На цій лекції виділяються методичні та організаційні особливості роботи у межах курсу, а також аналізується навчально-методична література.

Лекція-інформація. Орієнтована на виклад і пояснення студентам наукової інформації, яка потребує осмислення і запам'ятовування. Це найбільш традиційний тип лекцій у практиці вищої школи.

Оглядова лекція. Відзначається систематизацією наукових знань на високому рівні. У процесі викладу матеріалу розкриваються внутрішні і міжпредметні зв'язки. Стрижнем теоретичних положень є науково-поняттєва і концептуальна основа всього курсу.

Проблемна лекція. Знання вводяться за допомогою проблемного питання, задачі, ситуації. Зміст проблеми розкривається шляхом організації пошуку її вирішення або за допомогою аналізу та узагальнення традиційних та сучасних точок зору.

Лекція-візуалізація. Являє собою візуальну форму подання лекційного матеріалу засобами ТЗН або аудіо-відеотехніки.

Семінарські заняття

Семінарське заняття – один з основних видів навчальних практичних занять студентів при вивченні педагогіки. Метою семінару є синтез опрацьованої студентами літератури, співвіднесення її з матеріалом лекцій, формування в майбутніх учителів уміння критично оцінювати різні джерела знань. Семінарські заняття виконують функції: поглиблення, конкретизації і

систематизації знань, набутих студентами на попередніх етапах навчання (лекції, самостійна робота, консультації); розвитку навичок самостійної роботи, формування творчого мислення; розвитку вміння формулювати і відстоювати свою думку; контроль за ступенем та характером засвоєння матеріалу студентами.

Підготовка викладача полягає в оволодінні матеріалом, виборі джерел, розробці плану семінару. У плані вказуються тема і завдання її вивчення, питання, що виносяться на семінар, література для учасників семінару (обов'язкова і додаткова). Якщо семінар проводиться у формі доповідей, то формулюються теми доповідей, до кожної пропонується основна література, з якою повинні познайомитися всі учасники семінару. При проведенні комбінованого семінару визначаються питання для фронтального вивчення і розробляються теми доповідей. Підготовка студентів до семінару включає їх ознайомлення із планом, розподіл завдань між ними і надання необхідної індивідуальної допомоги.

На практичних заняттях широко використовуються активні методи навчання, зокрема здійснюється аналіз педагогічних ситуацій і педагогічних виховних задач. *Педагогічна задача* – це мета, що задається педагогом у визначених умовах (ситуації), яка передбачає перехід учня (вихованця) з вихідного рівня на якісно новий рівень його розвитку. Педагогічна задача є результатом усвідомлення педагогом утруднення, яке виникло в певній ситуації, і яке не має однозначного розв'язання. Розв'язання виховної задачі має чіткий алгоритм, з яким студенти знайомляться на перших же заняттях: орієнтація в ситуації, її діагностика; аналіз вихідних даних: місце ситуації в цілісному процесі педагогічної діяльності, характеристика дій вихованців, вихователів, їхніх взаємостосунків, усвідомлення мотивів учинків, мети діяльності; виявлення головної суперечності, постановка і формулювання проблеми; висунення припущень, гіпотез, їх обґрунтування; вибір системи засобів, методів розв'язування педагогічної проблеми; проектування наслідків її вирішення.

Активізують мислення студентів і стимулюють їх до самостійної пошукової роботи й *проблемні запитання*. Використання проблемних питань на практичних заняттях з педагогіки допомагає підвищити пізнавальний інтерес студентів до вивчення педагогіки, вчить їх мислити діалектично, робить істину доказовою, а знання усвідомленими, формує активну, творчу особистість.

Ділова гра являє собою форму відображення предметного та соціального змісту та моделювання стосунків, характерних для педагогічної роботи. В ході проведення гри розгортається особлива ігрова діяльність у вигляді імітаційної моделі, яка відтворює умови і динаміку протікання вчительської професії. Водночас формуються особистісні якості вчителя. В умовах спільної роботи кожен студент виробляє навички соціальної взаємодії, ціннісні орієнтації, установки, притаманні фахівцеві.

Моделювання фрагментів виховних заходів передбачає розв'язання проблем педагогічної спрямованості; в студентів значно підвищується професійний інтерес, актуалізуються наявні знання, закріплюються навички педагогічного аналізу й узагальнення, розвиваються педагогічні здібності. Цей метод дозволяє розкрити перед студентами соціальний зміст вчительської професії, основні її кваліфікаційні характеристики, забезпечує тісний зв'язок педагогічної теорії зі шкільною практикою і дає можливість усвідомити типові труднощі, з якими вчитель зустрічається в своїй повсякденній практиці, а також визначити шляхи їх подолання.

Нетрадиційні форми навчання педагогіки

Педагогами широко впроваджуються в освітній процес вищої школи нетрадиційні форми роботи, що дозволяють по-новому організувати навчальну діяльність майбутніх учителів. Це узагальнюючі лекції, різні тренінги, вступні і моделюючі заняття, заняття з діагностики, практичні заняття з розв'язування педагогічних задач, виконання малюнків, виготовлення об'єктів праці, відеозаняття, нетрадиційні форми контролю за виконанням освітньої програми (творчий звіт, заключний концерт, захист рефератів, рейтингова оцінка успішності навчання, конкурс педагогічної майстерності, ігри тощо). Сенс розроблення і використання в освітньому процесі нетрадиційних форм навчання автори вбачають не в досягненні ефекту новизни, оригінальності, а у підвищенні якості підготовки фахівця.

Лекція удвох проводиться двома викладачами (педагогіки і психології, психології і фізіології, психології і викладачем педагогічної майстерності тощо). Вона може проводитися викладачем і добре підготовленими студентами чи двома спеціально підготовленими студентами. Основний задум проведення такої лекції полягає, перш за все, у тому, щоб компетентно осмислити ту чи іншу проблему з позиції різних наук: педагогіки і психології, фізіології і психології тощо. По-друге, прийом читання лекції удвох дозволяє краще акцентувати увагу студентів на найбільш важливій інформації. При цьому один з викладачів (студентів)

повідомляє найбільш важливі положення, а другий – на конкретних фактах розкриває їхню сутність, показує шляхи використання цих ідей. По-третє, лекція удвох може використовуватися для постановки і вирішення освітніх проблем. При цьому один з викладачів ставить питання, формулює проблеми, а другий пропонує шляхи розв'язування цих проблем, відповідає на поставлені питання. Ця форма навчає студентів виділяти головне й акцентувати а ньому увагу аудиторії.

Семинар-гра типу «Що, де, коли?» проводиться для узагальнення знань з теми чи розділу програми. Для проведення гри формуються команди. Приміщення оформлюється відповідним чином. Заздалегідь готуються питання для команд і вболівальників. Ігровий характер діяльності, використання театралізації, імпровізації, публічного демонстрування розумових здібностей активізують діяльність студентів і значно підвищують інтерес до змісту предмету. Ця форма занять важлива тим, що студенти навчаються вмінню використовувати пізнавальні ігри для узагальнення матеріалу з теми.

Засідання педагогічного клубу проводяться один раз на місяць. Ця форма навчання використовується для поглиблення теоретичної підготовки з педагогіки, розширення загального кругозору і навчає застосовувати засвоєні знання. Кожне засідання клубу присвячується окремій темі. При проведенні засідання клубу група студентів поділяється на дві-три команди. Команди попередньо знайомляться з теоретичною літературою (зазвичай вивчаються праці класиків педагогіки) з обговорюваної проблеми і готують для іншої команди питання. Зміст питань відображає основні наукові ідеї вчених. У процесі засідання команди обмінюються питаннями і дають роз'яснення відповідей у випадку, якщо команда-суперниця не знає відповідей чи відповідає неточно. Як домашнє завдання команди готують інсценування визначеного розділу з обговорюваної тематики у формі засідання вченої ради, наукової конференції чи дискусії. Використовуються також практичні завдання, які команди мають виконувати експромтом, завдання з переробки інформації (популярно викласти визначені наукові ідеї; переробити наукову інформацію так, щоб вона стала доступною і зрозумілою для учнів тощо).

4. Методичні аспекти викладання тем з курсу «Теорія та методика виховання» [6]

У методиці викладання «Теорії та методики виховання» розроблено цілісну систему методичного забезпечення вивчення. В основу методики покладено творче оволодіння майбутніми вчителями педагогічною теорією, що передбачає розробку практичних завдань різноманітного типу і застосування форм та методів, спрямованих на формування умінь та засобів педагогічної творчої діяльності. Реалізація підходу співробітництва, ділового партнерства між викладачем і студентом можлива шляхом здійснення інтегральної освітньої технології через просування до форм і методів навчання, які передбачають максимальну самостійність і творчість студента. Цей перехід має бути поступовим, через збільшення форм і методів, які розвивають пізнавальну активність студента, що з часом, у результаті спеціально організованого процесу вивчення педагогічних дисциплін і цілеспрямованих зусиль педагога, може призвести до виникнення і розвитку пізнавальної педагогічної ініціативи.

Основним стрижнем запропонованої технології є технологічна *карта-схема курсу (теми)*:

I етап. *Загальні цілі курсу (теми)* формуються традиційним засобом і є основою для постановки технологічних цілей.

II етап. *Перехід загальних цілей у конкретні*, що ставляться засобом таксономії, на основі класифікації і систематизації об'єктів, їхнього взаємозв'язку і використання для опису категорій, що розміщені послідовно, тобто за ієрархією. Це дає можливість добирати зміст освіти осмислено, на основі чітко визначених категорій: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка. Друга умова технологічної постановки цілей - повний переклад цілей на мову зовнішньо виражених, спостережуваних дій, що формуються через результати навчання і дають можливість чітко визначити ці результати.

III етап. *Вибір форм організації навчання*. Семінари і практичні заняття залишаються основними формами навчального процесу, але їхні функції, засоби, організація, методи можуть істотно варіюватися. Основне завдання будь-якої форми - створити умови для вияву творчої активності студентів. У такому випадку заняття мають ряд особливостей:

- співробітництво викладача і студентів;
- створення навчальної діяльності, що дозволяє розкривати суб'єктивний досвід студентів;

- стимулювання до використання різноманітних засобів виконання завдань;
- оцінювання не лише кінцевого результату, але й процесу діяльності студента;
- заохочення прагнення студента аналізувати засоби роботи товаришів, вибирати й засвоювати найбільш раціональні з них, знаходити власні засоби роботи;
- основний характер діяльності - перетворюючий: спостереження, порівняння, групування, класифікація;
- створення педагогічної ситуації на заняттях, що дозволяє студентам виявити ініціативу, самостійність;
- проблемні питання і завдання, що викликають у студента творчу ініціативу, сприяють формуванню власної думки, формулюванню висновків, побудові гіпотези і перевірці їх у діалозі з опонентами;
- використання статусно-рольової взаємодії в навчальному процесі;
- надання можливості виступати на заняттях у ролі викладача.

IV етап. *Вибір методів проведення заняття.* Основне завдання кожного заняття - створити умови для вияву творчої активності студентів, тому вибір методів має бути спрямований на збагачення уяви, мислення, пам'яті, мовлення, розкриття суб'єктивного досвіду кожного, залучення студентів до різноманітних видів діяльності. Організація роботи припускає використання як традиційних, так і нетрадиційних методів, форм, засобів, які б дозволили сформуванню у майбутніх педагогів готовність до виконання своїх професійних функцій: використання дидактичних ігор, дискусій, творчих завдань, рольових і ділових ігор, тренінгів і т.д.

V етап. *Вибір засобів перевірки й оцінки результатів організованої діяльності.* Якість і обсяг виконаної роботи оцінюється з позиції потенційних можливостей студента. Засоби оцінки можуть бути різними. Діяльність, що спостерігається в межах категорій «знання», «розуміння», «застосування» свідчить про засвоєння знань, умінь і навичок і вказує на середній рівень заняття. Результати діяльності, що проявляються в межах категорій «знання», «розуміння», «застосування», «аналіз», «синтез», «оцінка», є показником високого рівня заняття і засвоєння знань, умінь, навичок, розвитку пізнавальних і творчих здібностей. Оцінку результатів діяльності можна отримати, використовуючи спеціальні засоби: тести, опитувальники, творчі завдання.

4.1. Методичні рекомендації до викладання окремих тем курсу

Методичні аспекти вивчення теми

«Сутність процесу виховання. Процес виховання як система»

Вивчення теми збігається з введенням студентів до курсу «Теорія та методика виховання», відтак тип лекції визначаємо як лекція вступна з елементами інформаційної лекції. У контексті лекції варто ознайомити студентів не тільки з основними завданнями курсу, але й з літературою для його опанування. Особливої уваги приділяється категорійному аналізу поняття «виховання», яке розглядається, по-перше, як соціально-історичне явище; по-друге, як процес передачі та засвоєння соціального досвіду, духовної культури з метою подальшого розвитку особистості та суспільства в цілому; по-третє, як таке, що спрямоване на всебічний і гармонійний розвиток особистості. На практичних заняттях з педагогіки за допомогою методу контент-аналізу, студенти розглядають різні визначення поняття «виховання». Вони намагаються у кожному визначенні виділити категорійні (сутєві) ознаки, тобто ті ознаки, які повною мірою характеризують дане поняття. Завершальним етапом цієї роботи є порівняльний аналіз виділених ознак і їх узагальнення. Оскільки студенти вже оволоділи методом контент-аналізу при вивченні та аналізі основних категорій педагогіки, можна ускладнити завдання, запропонувавши майбутнім учителям замість явних контекстуальні (неявні) визначення поняття «виховання». Для цього при вивченні теми «Сутність процесу виховання» їм пропонується ознайомитись і проаналізувати ряд мікроуривків окремих творів відомих педагогів: К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського щодо розуміння ними основних завдань і сутності процесу виховання. Контекст готується таким чином, щоб в ньому, за можливістю, були присутніми категорійні ознаки поняття «виховання» і, водночас, щоб він характеризував позицію автора. Проаналізувавши всі запропоновані контексти, студенти виділяють основні ознаки процесу виховання. Особливої уваги заслуговує роз'яснення студентам структури процесу виховання за різними ознаками, а також особливостями виховання як процесу. При поясненні сутності процесу виховання, варто використовувати прийом порівняння та аналогії з сутністю та особливостями процесу навчання. У ході підготовки та проведення семінарсько-практичного заняття доцільно запропонувати студентам такі завдання:

1. Скласти глосарій основних понять з «Теорії та методики виховання».

2. Заповнити хронологічну таблицю:

Історичний період	Сутність виховних ідей	Педагогічні твори

3. Наведіть схематичне відображення структури процесу виховання відповідно:

- за цільовим критерієм
- за критерієм послідовності етапів
- за критерієм зв'язку і залежностей між компонентами.

*Методичні аспекти вивчення теми
«Закономірності та принципи виховання»*

Основна дидактична мета засвоєння теми полягає в засвоєнні студентами основних понять «закон», «закономірність», «принцип» виховання, встановлення залежностей між ними, виявлення їх впливу на організацію та здійснення виховного процесу. Основний тип лекції – лекція-інформація, яка може передбачати візуалізацію процесу виховання з метою виявлення дії окремих закономірностей та принципів виховання. Необхідно звернути увагу студентів на те, що життєвість та ефективність процесу виховання визначається рушійними силами, які живлять його у досягненні мети. Рушійними силами процесу виховання є внутрішні та зовнішні суперечності. Наявність загальних суперечностей призводить до загальних положень, які, з одного боку, виступають у формі закономірностей і принципів виховання, а з другого - орієнтують на організацію й управління педагогічним процесом. У ході пояснення основних понять «закон», «закономірність», «принцип» варто опиратися на вже сформовані уявлення про них, одержаними в процесі вивчення «Дидактики» та «Філософії», адже закони й закономірності педагогічного процесу відображують закони розвитку суспільства та його складових, їх конкретизацію. Вони діють у гармонійній єдності із законами природи та законами розвитку людства. Для підготовки студентів до проведення семінарсько-практичних занять можна запропонувати підготувати і заповнити таблиці:

1. Назвати основні закономірності виховання і вказати, які саме зв'язки і між якими явищами вони виражають

Закономірність виховання	Виражає зв'язок між наступними явищами

2. Назвати загальні закономірності виховання і відповідні загальні принципи виховання

Закономірності виховання	Загальні принципи виховання

3. На основі спостережень за педагогічним процесом, наведіть приклади дії основних принципів виховання.

Методичні аспекти вивчення теми «Зміст виховання»

Основні цілі, які реалізуються під час засвоєння теми «Зміст виховання», спрямовані на усвідомлення студентами основних завдань виховного процесу в історичному контексті та на сучасному етапі розвитку людського суспільства загалом та в Україні зокрема; з'ясуванні основних підходів до визначення змісту виховання, його залежність від сукупності чинників та умов. Розгляд теми варто базувати на найновіших нормативних документах, які визначають основні цілі та завдання виховного процесу. Зміст лекційного матеріалу подається в розрізі лекції-інформації. Враховуючи значний обсяг теоретичного матеріалу, слід при складанні навчальної програми виділити на її засвоєння від двох до шести академічних годин, адже знання змісту виховання дозволяє студентам планувати, організовувати та здійснювати виховну роботу в школі відповідно до визначених державою завдань. При підготовці студентів до семінарсько-практичних занять можемо запропонувати студентам такі види завдань:

1. Проаналізуйте зміст нормативних документів щодо відображення основних завдань сучасного виховання.
2. Заповніть таблицю:

Напрямок виховання	Базові поняття	Цілі та завдання	Зміст	Шляхи реалізації
Розумове				
Фізичне				

Моральне				
Трудове				
Естетичне				

3. Опрацюйте твори В.О.Сухомлинського «Серце віддаю дітям», «Бесіди про громадянськість», а також збірки оповідань «Чиста криниця», «Школа під голубим небом». Сформулюйте у вигляді тез програму виховання особистості українського педагога.

Методичні аспекти вивчення теми

«Методи виховання, їх класифікація та характеристика»

Важливого значення набуває оволодіння майбутніми вчителями знаннями про методи та прийоми виховання, оскільки розв'язання виховних завдань потребує вибору різноманітного їхнього поєднання. Цей вибір зумовлений специфікою визначених цілей і завдань. Основою для визначення поняття «методи виховання» є орієнтація на позицію вихователя у виборі способів виховної взаємодії. Можна виділити ряд взаємодій, які встановлюються між вихователем і вихованцями; способи впливу на характер відносин вихованця до самого себе, до своєї сім'ї; включення його в систему спілкування з однолітками; способи корекції світогляду, зміни ціннісних установок і стиля поведінки. Тобто однозначного визначення методів виховання не існує. Разом з тим, виявлена їх загальна спрямованість на зміну відношення вихованця до суспільства та самого себе, предмету або способу діяльності, до іншої людини або групи людей. Отже, метод виховання є одним з інструментів не тільки впливу, але й взаємодії. Вихователь обирає і використовує систему методів відповідно поставленим цілям. Оскільки вони є «інструментами дотику до особистості», то при їх виборі необхідно враховувати індивідуальні особливості вихованця. Ефективність розв'язування виховних задач залежить від багатьох чинників та умов, а також від послідовності і логіки застосування сукупності методів. Студентам пояснюється, що найбільш цілісною вважається класифікація методів виховання, розроблена групою вчених під керівництвом Ю. Бабанського та Г. Щукіної, яка набула поширення у науково-методичній літературі. Вона ґрунтується на розумінні процесу виховання як цілісної діяльності. Відповідно виділяють чотири групи методів виховання: методи формування

свідомості особистості; методи організації діяльності; методи стимулювання і мотивації діяльності та поведінки; методи самовиховання.

У ході підготовки до семінарсько-практичних занять пропонуємо студентам скласти детальний аналіз методів виховання в розрізі поданої класифікації, сформулювати основні вимоги до їх застосування:

Група методів	Назва методу	Сутність методу	Вимоги до застосування

Під час проведення семінарсько-практичного заняття доцільно застосовувати педагогічних задач та мікровикладання з метою демонстрування особливостей застосування методів виховання: бесіда, розповідь, вправлення, педагогічна вимога, схвалення, покарання, змагання.

З метою засвоєння сутності та використання методів самовиховання доцільно запропонувати студентам розробити програму з самовиховання своєї особистості.

Методичні аспекти вивчення теми «Форми виховання.

Формування колективу, його вплив на виховання особистості»

Вивчення теми «Форми виховання. Формування колективу, його вплив на виховання особистості» передбачає ознайомлення студентів із основними формами організації виховного процесу в загальноосвітній школі. Відтак, необхідно пояснити студентам сутність поняття «форми виховання»; розкрити історичні аспекти становлення та розвитку основних форм виховання; проаналізувати особливості урочної, позакласної та позашкільної форми виховання; визначити особливості та значення колективної форми виховання та ознаки «шкільного дитячого колективу». Пояснення впливу дитячого колективу на розвиток особистості слід здійснювати в послідовному розкритті основних етапів його формування, ролі педагога, активу та учнів на кожному з етапів. Враховуючи все різноманіття та складність взаємовідносин, які складаються між членами колективу, варто роз'яснити студентам форми поведінки особистості в рамках становлення гармонійних та дисгармонійних відносин особистості з колективом і навпаки. При цьому доцільно доповнювати основний виклад матеріалу прикладами з реального

життя, художньої літератури, кінофільмів тощо. Важливо зробити акцент на значущості педагога в урегулюванні відносин між членами колективу, сформулювати керівництво до ефективного педагогічного управління дитячим колективом. У ході підготовки та проведення семінарсько-практичного заняття, можна запропонувати студентам виконання таких завдань:

1. Визначте характерні особливості індивідуальної, групової та колективної форми виховання.
2. Обґрунтуйте тезу про те, що «колектив є основною формою виховання».
3. Випишіть педагогічні погляди А. Макаренка про роль колективу у вихованні.
4. Встановіть основні ознаки діяльності педагога, активу та колективу учнів на кожному з етапів розвитку дитячого колективу:

Етап	Вчитель	Актив класу	Колектив класу
I			
II			
III			

5. Сформулюйте систему перспективних ліній (клас на вибір).

Під час проведення семінарсько-практичного заняття варто запропонувати студентам розв'язання педагогічних задач, а також педагогічний аналіз діяльності дитячого колективу (на конкретному прикладі).

Методичні аспекти вивчення теми «Робота класовода»

Вивчаючи тему «Робота класовода», студенти повинні засвоїти питання ролі класовода у початковій школі, його функціональні обов'язки та права. Слід розкрити студентам основні методи та форми роботи класовода, охарактеризувати особливості їх застосування у роботі. Особливої уваги слід приділити таким видам роботи класовода: вивчення учнів та класу (з подальшим складанням педагогічного аналізу учня та класного колективу), організація та проведення виховних годин, колективних творчих справ тощо. У процесі розкриття змісту основного матеріалу лекції, варто його

проектувати на їх безпосередню практичну педагогічну діяльність. Так, у межах аналізу кожного питання, передбаченого планом лекційного заняття, варто рекомендувати студентам виконання в межах підготовки до семінарсько-практичних занять таких завдань:

1. Складіть карту прав та функціональних обов'язків класовода в сучасній українській школі.
2. На основі спостережень за педагогічним процесом складіть педагогічний аналіз учня та класного колективу.
3. Складіть тематичний план виховних бесід для ... (клас на вибір).
4. Складіть план-проспект проведення виховної години (тема і клас на вибір).
5. Наведіть приклад організації та проведення колективної творчої справи з деталізацією дій класовода на кожному етапі.
6. На основі опрацювання педагогічних творів В. Сухомлинського, сформулюйте правила педагогічного спілкування.

Методичні аспекти вивчення теми

«Місце і роль сім'ї у вихованні»

Актуальність теми лекції зумовлена реаліями життя на сучасному етапі, коли до кризи соціально-економічної, демографічної додалася криза сучасної сім'ї. Студентам варто розкрити значення понять «сім'я», «шлюб» тощо. Варто проаналізувати типи сімей, особливості становлення взаємостосунків між подружжям, між батьками й дітьми. Важливо спонукати студентів до визначення основних проблем, які виникають на сучасному етапі, зокрема тих, які призводять до кризових ситуацій. Також варто наголосити на необхідності встановлення та збереження педагогічно обґрунтованих взаємовідносин школи з сім'єю. У ході висвітлення основного змісту лекції варто розкрити студентам найпоширеніші форми взаємодії школи з сім'єю, охарактеризувати їх сутність та вимоги до застосування. Важливим є ознайомлення студентів із правилами психолого-педагогічного спілкування з батьками, що ґрунтується на принципах взаємоповаги один до одного, узгодженості виховних впливів на школяра тощо.

Проведення семінарсько-практичного заняття рекомендується у формі організації педагогічного диспуту, мікрвикладання, розв'язування педагогічних задач. Так, варто запропонувати студентам для обговорення питання «Типи сімей та їх вплив на виховання дітей», «Школа і сім'я: що

означає співпраця?», «Основні правила педагогічного спілкування: «вчитель-батьки», «батьки-діти».

Обов'язковою складовою є розробка студентами плану-проспекту проведення батьківських зборів (тема і клас на вибір), складанням списку психолого-педагогічної літератури для батьків за обраною проблемою тощо.

Методичні аспекти вивчення теми

«Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми»

Тема лекції відзначається актуальністю в системі підготовки майбутніх учителів до роботи в школі, адже проблеми появи і перевиховання педагогічно занедбаних дітей турбували людей впродовж всієї історії суспільства, завжди були діти з відхиленнями у поведінці, знедолені, сироти, діти-правопорушники. Для педагогічно занедбаних підлітків і юнаків характерні, як і для чималої частини нашого суспільства, такі негативні риси, як жорстокість, моральне огрубіння, схильність до насильства. Тому майбутній вчитель повинен бути готовим до організації роботи з такою категорією учнів, знати типологію та характерні ознаки поведінки важковиховуваних учнів, причини їх появи та наслідки бездіяльності з боку сім'ї, школи та громадськості. Тип лекції – інформація, але з обов'язковим включенням до її структури проблемних запитань, що активізують студентів до навчальної роботи.

У ході підготовки до семінарсько-практичного заняття з теми варто запропонувати студентам з'ясувати статистичну інформацію та підготувати доповіді про зафіксовані відхилення в поведінці школярів (безпритульність, жебрацтво, дитячий алкоголізм, тютюнопаління, наркоманія, злочинність). Також слід запропонувати студентам розв'язання педагогічних задач за обраною проблемою, педагогічний аналіз ситуацій тощо. Важливим у формуванні в студентів компетентностей щодо організації роботи з важковиховуваними дітьми, є організація позааудиторної роботи – ознайомлення з роботою соціального педагога в школі, діяльністю реабілітаційних центрів, організацією волонтерської діяльності тощо.

4.2. Контрольні питання з курсу «Теорія та методика виховання з методикою викладання у вищій школі»

I. Теоретичний блок

1. Поняття «процесу виховання», особливості процесу виховання.
2. Компоненти процесу виховання
3. Етапи процесу виховання, їх особливості.
4. Характеристика закономірностей виховного процесу.
5. Поняття «принципи виховання».
6. Зміст принципу єдності національного і загальнолюдського у вихованні.
7. Зміст принципу природовідповідності виховання.
8. Зміст принципу культуровідповідності виховання.
9. Зміст принципу активності і самодіяльності виховання.
10. Зміст принципів демократизації та гуманізації виховання.
11. Зміст принципу гармонізації родинного і суспільного виховання.
12. Зміст принципу виховання в колективі.
13. Зміст принципу виховання в праці.
14. Поняття про мету виховання. Умови та фактори визначення цілей.
15. Чинники сучасного виховання.
16. Основний зміст сучасного національного виховання.
17. Мета та основні завдання розумового виховання.
18. Психолого-педагогічні основи розумового виховання.
19. Шляхи розумового виховання.
20. Основні поняття та категорії морального виховання.
21. Зміст та завдання морального виховання.
22. Шляхи реалізації змісту морального виховання.
23. Зміст фізичного виховання в початковій школі.
24. Завдання фізичного виховання.
25. Назвіть шляхи та засоби фізичного виховання.
26. Форми взаємодії школи з сім'єю у формуванні фізичної культури.
27. Основні завдання трудового виховання в початковій школі.
28. Зміст трудового виховання в сучасній початковій школі.
29. Профорієнтація, її компоненти.
30. Мета і завдання естетичного виховання учнів початкової школи.
31. Зміст естетичного виховання.
32. Структура естетичної свідомості.
33. Шляхи естетичного виховання.

34. Поняття «метод», «прийом», «засоби виховання».
35. Умови та фактори вибору методів виховання.
36. Методи формування суспільної свідомості.
37. Методи організації діяльності.
38. Методи стимулювання.
39. Методи самовиховання.
40. Колектив як форма виховання.
41. Специфічні ознаки шкільного дитячого колективу.
42. Стадії розвитку дитячого колективу.
43. Функції педагога та активу на різних стадіях колективу.
44. Суть принципу паралельної дії.
45. «Перспективні лінії» у формуванні дитячого колективу.
46. Типи взаємовідносин особистості і колективу.
47. Педагогічне управління колективом.
48. Позакласна виховна робота, її форми.
49. Позашкільна виховна робота.
50. Сучасні дитячі та молодіжні організації, їх роль у вихованні.
51. Функції класовода.
52. Методи психолого-педагогічного дослідження у вивченні учнів.
53. Вимоги до організації та проведення виховної години у початкових класах.
54. Мета і структура КТС, особливості.
55. Роль сім'ї у вихованні дитини. Функції сім'ї.
56. Типи сімей, їх характеристика.
57. Проблеми сучасної сім'ї.
58. Форми співпраці школи з сім'єю.
59. Функції батьківського комітету.
60. Чинники ефективної педагогічної взаємодії вчителів із батьками.
61. Правила спілкування вчителя з сім'єю школяра.
62. Поняття «важковиховуваний» учень.
63. Особливості поведінки важковиховуваних учнів.
64. Основні соціально-педагогічні причини появи важковиховуваних учнів.
65. Перевиховання. Принципи перевиховання.

II. Методичний блок

1. Методичні аспекти вивчення теми «Сутність процесу виховання. Процес виховання як система».

2. Методичні аспекти вивчення теми «Закономірності та принципи виховання».
3. Методичні аспекти вивчення теми «Зміст виховання».
4. Методичні аспекти вивчення теми «Методи виховання, їх класифікація та характеристика».
5. Методичні аспекти вивчення теми «Форми виховання. Формування колективу, його вплив на виховання особистості».
6. Методичні аспекти вивчення теми «Педагогічне спілкування».
7. Методичні аспекти вивчення теми «Робота класовода».
8. Методичні аспекти вивчення теми «Місце і роль сім'ї у вихованні».
9. Методичні аспекти вивчення теми «Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми».

III. Практичний блок

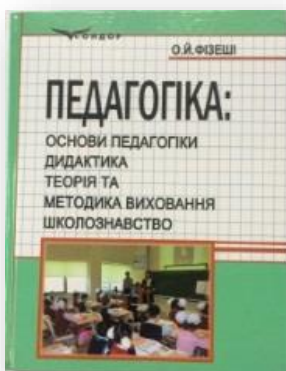
1. Підготуйте план лекції та систематизуйте літературу з теми:
 - «Сутність процесу виховання. Процес виховання як система»; «Закономірності та принципи виховання»;
 - «Зміст виховання»;
 - «Методи виховання, їх класифікація та характеристика»;
 - «Форми виховання. Формування колективу, його вплив на виховання особистості»;
 - «Педагогічне спілкування»;
 - «Робота класовода»;
 - «Місце і роль сім'ї у вихованні»;
 - «Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми».
2. Складіть план семінарського/практичного заняття з теми:
 - «Сутність процесу виховання. Процес виховання як система»; «Закономірності та принципи виховання»;
 - «Зміст виховання»;
 - «Методи виховання, їх класифікація та характеристика»;
 - «Форми виховання. Формування колективу, його вплив на виховання особистості»;
 - «Педагогічне спілкування»;
 - «Робота класовода»;
 - «Місце і роль сім'ї у вихованні»;
 - «Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми».

3. Підготуйте проблемні питання та педагогічні задачі до теми:

- «Сутність процесу виховання. Процес виховання як система»;
«Закономірності та принципи виховання»;
- «Зміст виховання»;
- «Методи виховання, їх класифікація та характеристика»;
- «Форми виховання. Формування колективу, його вплив на виховання особистості»;
- «Педагогічне спілкування»;
- «Робота класовода»;
- «Місце і роль сім'ї у вихованні»;
- «Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми».

1. Складіть завдання для контролю знань студентів з теми:

- «Сутність процесу виховання. Процес виховання як система»;
«Закономірності та принципи виховання»;
- «Зміст виховання»;
- «Методи виховання, їх класифікація та характеристика»;
- «Форми виховання. Формування колективу, його вплив на виховання особистості»;
- «Педагогічне спілкування»;
- «Робота класовода»;
- «Місце і роль сім'ї у вихованні»;
- «Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми».

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л.В. Педагогіка і методика вищої школи. К.: Кондор, 2008.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної педагогіки. К.: Знання, 2008.
3. Войнола Р.Х. Методика викладання дисциплін соціально-педагогічного циклу. К.: ЦНЛ, 2012.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997.
5. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ ст.). К., 1994.
6. Дубасенюк О.А., Антонова О.Є. Методика викладання педагогіки. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012.
7. Концепція національного виховання. К., 1995.
8. Кузьмінський А.І. Настільна книга класного керівника. К: Знання, 2012.
9. Кузьмінський А.І. Педагогіка завдання і ситуації. Практикум. К.: Знання-Прес, 2003.
10. Кузьмінський А.І. Педагогіка. К.: Знання, 2007.
11. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. К: Радянська школа, 1972.
12. Мельничук С.Г. Педагогіка (Теорія виховання). К: Слово, 2012.
13. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі. К.: ЦНЛ, 2007.
14. Омеляненко В.Л. Теорія і методика виховання. К: Знання, 2008.
15. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи (СД). К.: ЦНЛ, 2009
16. Педагогічна майстерність / За ред. І.А.Зязюна. К.: Вища школа, 2004.
17. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. К.: Рад. школа, 1977.
18. Сухомлинський В. Бесіди про громадянськість. К.: Рад. школа, 1979.
19. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи. К.: Кондор, 2011.
20. Фізеші О.Й. Навчально-методичні матеріали з курсу «Педагогіка» (розділ «Теорія виховання») для студентів педагогічних спеціальностей. Ужгород: «Ужгородська міська друкарня», 2008.
21. Фізеші О.Й. Педагогіка: Основи педагогіки. Дидактика. Теорія та методика виховання. Школознавство. Київ: Кондор, 2014.
22. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу / За заг. ред. С.І. Якименко. К.: Видавничий Дім «Слово», 2011.
23. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах. К.: Вища школа, 2004.
24. www.mon.gov.ua
25. www.osvita.ua

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчально-методичне видання

О.Й.Фізеші

**ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ
З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Навчально-методичний посібник

Тираж 20 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>